

7. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretmen Kılavuz Kitabına ve Kitaplarının Kaldırılmasına Yönelik Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşleri: Bir Q Metot Analizi

Zafer Çakmak ¹, İsmail Hakan Akgün ², Turan Kaçar ³

Öz

Öğretim programlarının daha etkin ve verimli bir biçimde uygulanabilmesi için Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) 2005-2006 eğitim-öğretim yılından itibaren ilkokul ve ortaokul branşlarındaki öğretmenlere, öğretmen kılavuz kitapları dağıtmıştır. Dersin işlenişine yönelik öğretmenlere rehberlik eden ve yol gösteren öğretmen kılavuz kitapları 2018 yılında uygulamadan kaldırılmıştır. Oysa alan yazında öğretmen kılavuz kitaplarının faydalı olduğuna dair çalışmaların sayısı oldukça fazladır. Bu çalışmanın amacı 2018-2019 eğitim-öğretim yılına kadar MEB tarafından dağıtılan 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabına ve bu kitapların kaldırılmasına yönelik Diyarbakır ilinde görev yapan sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerini ve algılarını Q metodolojisiyle belirlemektir. Hem nitel hem de nicel boyuta sahip olan bu çalışma karma araştırma yöntemiyle yürütülmüştür. Olgu bilim modelinde yürütülen çalışmada Q metodolojiden yararlanarak katılımcılarla Zoom üzerinden çevrim içi bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubunu Diyarbakır ilindeki çeşitli ortaokullarda görev yapan ve farklı mesleki kıdem sürelerine sahip 30 sosyal bilgiler öğretmeni oluşturmuştur. Araştırmacıların alan yazın ve alan uzmanlarının görüşleri doğrultusunda geliştirdiği Q metot formu veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Bu formda Q maddelerine, bu maddelerin yerleştirildiği Q dizgisine ve katılımcıların uç değerlere ilişkin görüşlerinin belirlenmesi için açık uçlu sorulara yer verilmiştir. Çalışmada katılımcıların doldurduğu Q metot formunda yer alan Q dizgisindeki veriler *PQMethod 2.35* istatistik programıyla analiz edilmiştir. Katılımcıların açık uçlu sorulara verdikleri yanıtların çözümlenmesinde ise betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Yapılan tüm analizler sonucunda elde edilen bulgulara göre 7. sınıf sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabının olumlu yönlerinin olduğu ve bu kitapların kaldırılmasının sosyal bilgiler öğretmenleri açısından olumsuz sonuçlara yol açtığına ve kılavuz kitapların tekrar geliştirilerek öğretmenlerin kullanımına

Anahtar Kelimeler

Öğretmen kılavuz kitabı
Q metodoloji
Sosyal bilgiler
Sosyal bilgiler öğretmenleri
7. sınıf

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi: 11.05.2021
Kabul Tarihi: 01.04.2022
Elektronik Yayın Tarihi: 29.04.2022

DOI: 10.15390/EB.2022.10897

¹ Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Türkiye, zcakmak@firat.edu.tr

² Adıyaman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Türkiye, hakgun@adiyaman.edu.tr

³ TOBB Ferdi Yiğit Anadolu İmam Hatip Lisesi, Diyarbakır, Türkiye, kacarturan21@gmail.com

sunulmasının daha faydalı olacağı sonuçlarına ulaşılmıştır. Öğretmen kılavuz kitaplarının kaldırılmasının özellikle mesleğe yeni başlayan öğretmenler açısından olumsuz sonuçlara yol açacağı söylenebilir. Ayrıca hazırlanacak sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitaplarının, derste etkinlik yapılmasını kolaylaştırması, ders içeriklerindeki bilgi eksikliklerini gidermesi ve zaman yönetiminin verimliliğini sağlamanın gerekliliği önerilerinde bulunulmuştur.

Giriş

Türkiye’de 2005-2006 eğitim-öğretim yılından itibaren yapılandırmacı öğrenme yaklaşımını esas alan öğretim programları uygulanmıştır. Yapılandırmacı öğrenme yaklaşımını yansıtan öğretim programlarının uygulanmasıyla birlikte bireylerde bu doğrultuda birtakım gelişmelerin olması beklenmektedir (Yaman ve Demir, 2015). Bu açıdan öğretim programlarının daha etkin ve verimli bir biçimde uygulanabilmesi için Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ilkökul ve ortaokul öğretmenlerine 2005-2006 eğitim-öğretim yılından itibaren öğretmen kılavuz kitapları dağıtmıştır (Temiz, 2007). Bu açıklamalardan hareketle öğretmen kılavuz kitaplarının eğitim-öğretim hayatımıza girmesinin yapılandırmacı öğrenme yaklaşımını yansıtan öğretim programlarının uygulanmasıyla başladığı ifade edilebilir.

Öğretim programı, okul içinde veya dışında bireylere kazandırılması hedeflenen ve bir dersin öğretimiyle ilgili bütün etkinlikleri içeren yaşantılar düzeneğidir (Akpınar, 2015; Demirel, 2013). Türkiye’de uygulanan öğretim programlarının daha çok yapılandırmacılığa dayalı olduğu söylenebilir (Aydın, 2016; Yeşilyurt, 2011). Bu doğrultuda yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı geleneksel yaklaşımlardan esaslı bir biçimde ayrılmakta ve yapılandırmacılıkta amaç, öğrenenlerin bilgi ediniminde aktif olmalarını sağlamak ve öğrendiklerini zihinlerinde belirli bir şekilde yerleştirmektir. Bu yüzden günümüzde birçok ülkenin eğitiminde yapılandırmacılık esas alınmıştır (Özden, 2005) Yapılandırmacılıkta daha çok öğrenci merkezli öğretimler dikkat çekmekte ve bu yaklaşımda öğrencilerin davranışlarını geliştirmekten ziyade zihinsel becerilerini geliştirmeye önem verilmektedir (Güneş, 2014). Yapılandırmacı anlayışın temelinde bilginin öğrenenler tarafından zihinsel bazı süreçleri işletmesiyle oluşturması söz konusudur (Baran, 2015). Bu açıdan alan yazın incelendiğinde ilkökul ve ortaokul öğretmenleri için hazırlanan kılavuz kitaplarının yapılandırmacı yaklaşımı yansıttığı ve öğretmenlere yol gösterici kaynaklar olduğu ifade edilebilir. Nitekim Yaman ve Demir’e (2015) göre yapılandırmacı öğrenme yaklaşımının uygulanmasına rehberlik eden öğretmen kılavuz kitapları bu sistemin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu kitapların temel amacının dersin işleniş hakkında öğretmenlere yol göstermek, yardımcı olmak ve fikirler vermek olduğu ifade edilebilir. Çünkü kılavuz kitap doğrultusunda ders işlenirken derste hangi yöntem ve tekniklerin uygulanacağına, derste kullanılacak araç-gereçlerin belirlenmesinde ve ne tür etkinliklerin uygulanacağına dair bilgi ve planlamaya bu kitaplarda yer verilmiştir (MEB, 2012).

Öğretmen kılavuz kitapları; öğretim programlarının uygulama aşamasında öğretmenlerin sorumluluklarını detaylı bir biçimde belirten, ders planı niteliği taşıyan ve bir dersin uygulama aşamasında öğretmenlere yol gösterici kaynaklardır (Süğümlü, Mutlu ve Çinpolat, 2019). Öğretmen kılavuz kitaplarının öğretmenlerin işini kolaylaştırmada, ders esnasında neler yapılacağını belirlemede ve özellikle zamandan tasarruf edilmesini sağlamada faydalı olduğu söylenebilir (MEB, 2012). Nitekim MEB Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliğinin (2012) 4. maddesinin O bendinde öğretmen kılavuz kitapları şöyle tanımlanmıştır: *“İlgili eğitim ve öğretim programlarında yer alan kazanım ve açıklamalar doğrultusunda ders kitabının daha etkili kullanımını sağlayacak çeşitli örnek, alıştırma, işlenen ünite, konu, tema, öğrenme alanlarıyla ilgili internet adresleri, okuma kaynakları ve diğer etkinlikleri kapsayan, öğretmenlerin yararlanması için hazırlanan basılı/pdf formatında eser”*. Yıldırım’a (2011) göre öğretmenlerin sınıf içinde, ders öncesi planlama ve hazırlık aşamalarında, ders kitaplarının verimli ve doğru bir biçimde kullanılabilmesi için öğretmen kılavuz kitapları gereklidir. Öğretmen kılavuz kitapları, öğretim programındaki hedef ve davranışların öğrencilere kazandırılmasında öğretmenlere kolaylık sağlayan ve yol göstermek için hazırlanmış kaynaklardır (Demirel, 2000). Bu açıklamalar ışığında öğretmen

kılavuz kitaplarının 2005 yılından 2018 yılına kadar öğretmenlere dersin işlenişine ilişkin rehberlik eden ve yol gösteren önemli kaynak kitaplar olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda öğretmen kılavuz kitaplarının Türkiye eğitim sistemine girişinin 2005-2006 eğitim-öğretim yılında yapılandırmacı öğrenme yaklaşımının benimsenmesiyle gerçekleştiği söylenebilir (Baran, 2015).

Yapılandırmacı öğrenme yaklaşımının ülkemizde uygulanmaya başlamasıyla birlikte öğretmen kılavuz kitapları çeşitli nedenlerden ötürü önem kazanmıştır. Bu kitaplarda öncelikle yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı tanıtılmakta ve ardından öğretmenlere bu yaklaşımın uygulanma sürecinde dersin hangi aşamalarında neler yapılması gerektiği belirtilmektedir (Ayvacı ve Er-Nas, 2009). Yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı doğrultusunda hazırlanan öğretmen kılavuz kitaplarında; dersin hazırlık ve işleniş basamaklarına, yıllık planlara, dersin kazanımlarına, becerilerine, değerlerine, konuya uygun strateji, yöntem ve tekniklere, derste kullanılacak araç-gereçlere ve öğretimde oluşabilecek uyarı ve açıklamalara yer verilmiştir (Şimşek-Özkan, 2011). Bunun yanında öğretmen kılavuz kitaplarında derste kullanılacak ölçme-değerlendirme aşamalarına ve ders içeriklerine de yer verildiği bilinmektedir. Bu açıklamalardan hareketle, yapılandırmacı öğrenme yaklaşımı doğrultusunda hazırlanan öğretim programlarının uygulama aşamasında öğretmen kılavuz kitaplarının önemli ve faydalı sonuçları olacağı söylenebilir.

Öğretim programlarına uygun biçimde hazırlanmış öğretmen kılavuz kitapları; öğrenme-öğretme sürecini planlamada, uygulamada ve değerlendirmede öğretmenlerin erişebilecekleri en önemli kaynaklardandır (Ceyhan ve Yiğit, 2003). Bu doğrultuda kılavuz kitaplar; öğretmenlerin konuları öğrencilere nasıl sunacağını, öğrencilerde bilgi, beceri ve düşüncelerin birbiri ile ilişkisinin nasıl sağlanacağını ve öğrencilerin öğrenme süreçlerinin ne tür etkinliklerle değerlendirileceğini belirlemeye yönelik öğretmenlere yol gösteren kitaplardır (Köseoğlu vd., 2003). Öğretmen kılavuz kitapları, MEB tarafından öğretmenlere yardımcı olmak ve yol göstermek amacıyla hazırlanmış ve bu kitaplarda öğretmenlerin dersi nasıl sunacağı aşamalı bir şekilde gösterilmiş ve değerlendirmeler için gerekli ölçme ve değerlendirme aşamalarına yer verilmiş kaynak kitaplardır (Kulantaş, 2007). Bu açıdan öğretmen kılavuz kitaplarının öğrenme etkinliklerinin uygulanmasında, geliştirilmesinde ve değerlendirilmesinde önemli faydaları söz konusudur (Ayvacı ve Er-Nas, 2009). Ancak öğretmen kılavuz kitapları, öğretmenleri bu kitaplara körü körüne bağımlı hale getirmemeli, öğretmenler için yol gösterici, yönlendirici olmalı ve öğretmenleri sınırlandırmamalıdır (Sert, 2012). Bu açıdan öğretmen kılavuz kitaplarının kullanım şeklinin oldukça önemli olduğu ifade edilebilir.

Öğretmen kılavuz kitaplarının amaçları doğrultusunda kullanılmasında eğitimcilere önemli görevler düştüğünden kılavuz kitapların uygulama ve ölçme-değerlendirme bölümlerinde öğretmenlerin görüşlerinin alınması önemlidir (Ayvacı ve Er-Nas, 2009). Çünkü öğretmen kılavuz kitapları; öğretmenlerin yapacağı etkinlikleri, etkinliklerin uygulama sırasını ve uygulanacak etkinliklerin nasıl yapılacağını açıklayarak öğrencilere rehberlik yapılmasını kolaylaştırır (Ceyhan ve Yiğit, 2003). Öğretmen kılavuz kitaplarında öğretim aşamasında öğretmenlerin hangi yöntem ve teknikleri uygulayabileceğine dair bilgilere de yer verilmektedir. Ayrıca bu kitaplarda açıklayıcı anlatım, öğrencilere sorulan soru ve cevaplar, etkinlikler ve sınıf ortamında yapılması gereken davranışlar gibi birçok bilgi de yer almaktadır (Tekeli-Yıldızhan, 2010).

Öğretmen kılavuz kitaplarının öğretmenlerin üzerine düşen görevleri yerine getirmesinde öğretmenlere önemli katkıları bulunan araç ve gereçlerden olduğu söylenebilir (Turan ve Karabacak, 2008). Ancak 2018-2019 eğitim-öğretim yılından sonra öğretmen kılavuz kitapları uygulamadan kaldırılmıştır. Turan ve Karabacak'a (2008) göre öğrenci merkezli bir yaklaşımın benimsendiği bir öğretimde yapılacak etkinlikler ve uygulamalar için öğretmen kılavuz kitaplarına duyulan gereksinim göz ardı edilmemelidir. Nitekim Yurtbakan ve Cerrah-Özsevgeç'in (2019) öğretmen kılavuz kitaplarının gerekliliğine yönelik sınıf öğretmenlerinin görüşlerini inceledikleri çalışmada katılımcılar, bu kitapların yapılandırmacı yaklaşımı yansıttığı ve bu kitaplardaki etkinliklerin öğrencilere psikomotor becerileri kazandırdığını düşünmektedir. Bu bağlamda alan yazında yapılan çalışmalarda (Ayvacı ve Er-Nas, 2009; Ceyhan ve Yiğit, 2003; Genç, Güner ve Güner, 2014; Göçer, 2011; Göçer ve Aktürk, 2015; Seydi, 2014; Tekeli-Yıldızhan, 2010; Turan ve Karabacak, 2008; Yaman ve Demir, 2015; Yazar ve Yanpar-Yelken, 2013) öğretmen kılavuz kitaplarının uygulama aşamasında birtakım eksiklikleri olsa da genel olarak faydalı ve önemli olduğu görüşü ortaya çıkmaktadır.

Göçer ve Aktürk'ün (2015) ilkökul ve ortaokul öğretmenlerinin öğretmen kılavuz kitaplarına yönelik algılarını metaforlar yoluyla inceledikleri çalışmada öğretmenlerin kılavuz kitaplara yükledikleri manalar farklıdır. Öğretmenlerin çoğu öğretmen kılavuz kitaplarını bir yol gösterici ve yardımcı olarak görmekteyken bazı öğretmenler ise bu kitapların yararlı yönlerinin olduğunu bunun yanında öğretmenlerin yaratıcılığını sınırladığını düşünmektedir. Genç ve diğerleri (2014) de ilkökul ve ortaokul öğretmenlerinin öğretmen kılavuz kitaplarına yönelik görüşlerini inceledikleri çalışmada kılavuz kitaplarda öğrencilerin gelişim farklılıklarının dikkate alınmadığını, öğrencilerin cevaplayamadığı sorular karşısında öğretmenlere alternatif çalışmalar sunmadıkları sonuçlarına ulaşmışlardır. Bu açıklamalar ışığında öğretmen kılavuz kitaplarında birtakım eksikler olsa da bu eksikliklerin yapılacak değişikliklerle giderilebileceği söylenebilir.

Bu doğrultuda öğretmen kılavuz kitaplarının özellikle mesleğe yeni başlayan öğretmenler açısından daha faydalı olacağı ifade edilebilir. Çünkü mesleğe yeni başlayan bir öğretmenin tecrübe kazanması için belirli bir zamana ve deneyime ihtiyacı vardır. İşte bu noktada öğretmen kılavuz kitapları mesleğe yeni başlayan öğretmenlere yol gösterici, yardımcı ve rehberlik eden kaynak kitaplar olabilir. Dolayısıyla öğretmen kılavuz kitaplarının özellikle öğretmenlik mesleğinin ilk yıllarında kullanılmasının oldukça önemli olduğu söylenebilir. Nitekim Adhe, Masitha ve Widayati'ye (2020) göre öğretmenlerin, öğrenme aşamalarına ilişkin bilgilere dayanarak kararlar verebilmesi için gerekli bilgilere sahip olmaları önemlidir. Bu açıdan mesleğe yeni başlayan öğretmenler gerekli bilgilere ve yönergelere sahip öğretmen kılavuz kitaplarıyla daha doğru ve yerinde kararlar verebilir. Bu açıklamalar doğrultusunda 7. sınıf Sosyal Bilgiler Öğretmen Kılavuz Kitabı'nın (SBÖKK) öğretmenlerin mesleki gelişimine fayda sağlayacağı ifade edilebilir. 7. sınıf SBÖKK'nin genel olarak bir konunun derste nasıl işleneceğini ele alan ve öğretmenlere yol gösteren uygulama içerikli bir kaynak kitap ve plan olduğu söylenebilir. Öğretmenler bu planı birebir uygulamak zorunda değildir hatta bu kitapların, öğretim aşamasında daha çok bir tavsiye niteliğinde olduğu bile söylenebilir. Ya da bu kitapların en azından öğretmenlere dersin işlenişine ilişkin çeşitli alternatifler, öneriler ve fikirler verdiği ifade edilebilir.

Ayvacı ve Er Nas'a (2009) göre yapılan araştırmalarda öğretmen kılavuz kitaplarının uygulamada getirdiği faydalar ve önemi söz konusudur. SBÖKK'de örnek etkinliklere yer verilmiş, öğretmenlere modern öğretim yöntem, strateji ve tekniklere ilişkin bilgiler verilmiş ve etkinliklerin nasıl yapılacağı yönergelerle açıklanmaya çalışılmıştır (Kaymakçı, 2009). Yazar ve Yanpar Yelken (2013) yaptıkları çalışmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin çoğu hem hizmet içi eğitim programlarının hem de değer eğitimiyle ilgili öğretmen kılavuz kitaplarının faydalı olduğunu düşünmektedir. Seydi'ye (2014) göre öğretmen kılavuz kitapları pek çok konuda öğretmenlere kolaylıklar sağladığından vazgeçilmez bir araçtır. Bu açıklamalar doğrultusunda ülkemizde 2018-2019 eğitim-öğretim yılından itibaren kaldırılan öğretmen kılavuz kitap uygulamasının, araştırmacıların ve öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda düzenlenerek ve gözden geçirilerek uygulamanın devam edip etmemesi konusunda karar alınmasının oldukça yararlı sonuçlar getireceği söylenebilir.

Öğretmen kılavuz kitapları yaklaşık olarak 13 yıl boyunca MEB tarafından öğretmenlere derslerinde kullanmaları için ücretsiz olarak dağıtılmıştır. Ancak bu kılavuz kitaplar 2018-2019 eğitim-öğretim yılından sonra öğretmenlere dağıtılmamıştır. Öğretmen kılavuz kitaplarının kaldırılmasından sonra bu kitapların tekrar uygulamaya geçirilip geçirilmemesine ilişkin alan yazında herhangi bir çalışmaya rastlanılmaması bu çalışmaya duyulan ihtiyacı göstermektedir. Bu doğrultuda bu çalışmanın ana problemi şöyle ifade edilebilir: 2005-2006 eğitim-öğretim yılından 2018-2019 eğitim-öğretim yılına kadar sosyal bilgiler öğretmenlerinin kullanımına sunulan 7. sınıf SBÖKK'ye ve bu kitapların kaldırılmasına yönelik sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri Q metodolojisiyle nasıldır? Dolayısıyla bu çalışmanın sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretmen kılavuz kitaplarına ve bu kitapların kaldırılmasına yönelik algı, tutum ve görüşlerinin belirlenmesi açısından önemli olduğu ifade edilebilir. Nitekim Danielson'a (2009) göre Q metodolojisiyle katılımcıların algıları, görüşleri, tutumları ve fikirleri ortaya çıkarılabilir bunun yanında katılımcıların hangi konularda benzer algılara sahip oldukları veya uzlaşmadıkları alanlar anlaşılabilir. Bu metotta amaç katılımcılara sunulan Q cümlelerinin bir Q dizgisi doğrultusunda öncelik sırasına göre değerlendirilmesidir. Alan yazında 7. sınıf SBÖKK'ye ve bu kitapların Q metodolojisiyle değerlendirilmesine ilişkin herhangi bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Bu çalışmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin algılarını ve görüşlerini temel alarak 7. sınıf SBÖKK'nin

öğelerinin belirlenmesiyle bu çalışmanın sosyal bilgiler eğitimi alanına önemli katkılar sunacağı ve SBÖKK'nin değerlendirilmesine ilişkin oldukça özgün bir araştırma olacağı söylenebilir. Bu açıdan bu çalışmayla sosyal bilgiler öğretmenlerinin 7. sınıf SBÖKK'ye ve bu kitapların kaldırılmasına yönelik görüşlerinin ve algılarının Q metodolojisiyle değerlendirilmesi ve analizi oldukça önemlidir. Ayrıca öğretim programları ve kılavuz kitapların uygulayıcısı konumunda bulunan MEB'e öğretmen kılavuz kitaplarının tekrar uygulanmasına yönelik bir talebin olduğuna dikkat çekilmesi açısından da bu çalışmanın önemli olduğu ifade edilebilir.

Bu çalışmanın amacı 2018-2019 eğitim-öğretim yılına kadar MEB tarafından sosyal bilgiler öğretmenlerinin kullanımına sunulan 7. sınıf SBÖKK'ye ve kılavuz kitapların kaldırılmasına ilişkin Diyarbakır ilinde görev yapan sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerini Q metodolojisiyle belirlemektir. Bu doğrultuda öğretmenlerden alınan görüş ve öneriler doğrultusunda bu çalışmanın sosyal bilgiler eğitimine ve öğretim programı uygulayıcılarına fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu araştırma; 2020-2021 eğitim-öğretim yılıyla, 2018-2019 eğitim-öğretim yılına kadar ortaokullarda kullanılan 7. sınıf SBÖKK'yle, Diyarbakır il merkezindeki dört ilçede görev yapan 30 sosyal bilgiler öğretmeniyle ve araştırmacılar tarafından geliştirilen Q metot formuyla sınırlıdır. Ayrıca bu çalışmada araştırmacıların geliştirdiği Q metot ifadelerinin doğru ve yeterli olduğu, çalışma grubunun veri toplama aracında yer alan sorulara içtenlikle ve tarafsız olarak cevap verdiği ve araştırmacıların araştırma problemlerine yönelik taraflı davranmadığı varsayılmıştır.

Bu çalışmanın amacı doğrultusunda, 2018-2019 eğitim-öğretim yılına kadar sosyal bilgiler öğretmenlerinin kullanımına sunulan 7. sınıf SBÖKK'ye ve bu kitapların kaldırılmasına ilişkin öğretmen görüşlerini Q metodolojisiyle belirlemeye yönelik katılımcılar (30 kişi) Q metot formunu doldurmuştur. Bu çalışma için geliştirilen Q metot formuyla aşağıdaki araştırma sorularına cevaplar aranmıştır:

- ✓ 7. sınıf SBÖKK'ye ve bu kitapların kaldırılmasına yönelik sosyal bilgiler öğretmenlerinin ortak bir fikri var mıdır?
- ✓ 7. sınıf SBÖKK'ye ve bu kitapların kaldırılmasına yönelik sosyal bilgiler öğretmenleri ne düşünülmektedir?
- ✓ 7. sınıf SBÖKK'ye ve bu kitapların kaldırılmasına yönelik cinsiyet değişkeni açısından bir farklılık var mıdır?
- ✓ 7. sınıf SBÖKK'ye ve bu kitapların kaldırılmasına yönelik sosyal bilgiler öğretmenlerinin uç değerlerde (+3 ve -3) olan maddeleri seçme nedenleri nelerdir?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu çalışma hem nitel hem de nicel boyuta sahip karma araştırma yöntemiyle yürütülmüştür. Bu çalışma olgu bilim modelinde olup katılımcılarla yapılan görüşmede Q metodolojiden yararlanılmıştır. Q metodolojisi, nitel ve nicel araştırma yöntemlerine dayanan bireylerin bir konu hakkındaki algı ve görüşlerini öncelik sırasına göre belirleyen bir karma araştırma yöntemidir (Karasu ve Peker, 2019; Stone, 2015; Yıldırım, 2017). Q metodolojisiyle yürütülen çalışmalar, nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin güçlü yanlarının birleşiminden oluştuğundan araştırılan olguya ilişkin bütüncül bir değerlendirme fırsatı sağlar (Watts ve Stenner, 2012). Demir ve Kul'a (2011) göre Q metodolojisiyle nitel araştırmaların açıklığıyla nicel araştırmaların istatistiksel becerilerinin uzlaşılması amaçlanır. Bu çalışmada katılımcılarla yapılandırılmış bir görüşme yapılması ve katılımcılara bu görüşmede açık uçlu soruların sorulması açısından nitel bir araştırma ön plana çıkarken katılımcıların Q metot formunu doldurması ve bu formun bir istatistik programı (*PQMethod 2.35*) ile analizi açısından ise nicelliğin ön planda olduğu ifade edilebilir. Q metodolojinin doğası gereği çalışma grubundan öncelikle nicel veriler daha sonra aynı gruptan nitel veriler toplanır. Bu yönüyle bu çalışmanın iç içe karma desene uygun olduğu söylenebilir. Nitekim Creswell ve Plano-Clark'a (2017) göre, iç içe karma desen araştırma verilerinin nitel ve nicel desenler içinde toplandığı ve çözümlendiği durumlarda uygulanır.

Q metodoloji genel olarak katılımcıların kişisel yargılarını belirleyen Q cümleleri ve dizgisinden oluşmaktadır. Bu teknikte katılımcılar, Q cümlelerini belirlenen Q dizgisine katılıyor, katılmıyorum ve kararsızım şeklinde yerleştirir (Demir ve Kul, 2011). Q metodolojinin amacı, araştırmaya ilgi duyulan bir konuda katılımcıların geniş bir fikir yelpazesini belirlemektir (Lee, 2017). Schick, Gartmeier ve Berberat'a (2021) göre Q metodolojiyle yürütülen çalışmalar yenilikçi bir yaklaşıma sahiptir. Bu açıklamalar ışığında, 7. sınıf SBÖKK'ye ve bu kitapların kaldırılmasına yönelik katılımcıların görüşlerinin ortak bir paydada birleşip birleşmediğini tespit etmek ve kılavuz kitabın boyutları arasında bir sıralama yapabilmek için bu çalışmada Q metodolojiden yararlanılmıştır.

Q metodolojiyle belirlenen yapının ölçek geliştirme sürecine benzediği söylenebilir. Q metottaki temel bileşenler analizi, işlem süreci açısından açımlayıcı faktör analizine benzemekle birlikte bazı farklılıkları da söz konusudur. Ölçek geliştirme sürecinde ve Q metodolojiyle yürütülen çalışmalarda hazırlanan maddeler katılımcılara uygulanır ancak ölçek geliştirmede açımlayıcı faktör analiziyle yapılan temel bileşenler analizinde maddelerin hangi boyutta olduğu tespit edilmeye çalışılırken Q metodolojide yapılan temel bileşenler analizinde ise kişilerin hangi grupta olduğu belirlenmeye çalışılır. Ayrıca Q metodolojide faktör olarak belirtilen ifadeler benzer fikirlere sahip olan grupları temsil eder (Yıldırım, 2017). Q metodolojide gerçekleştirilen faktör analizinde klasik faktör analizinden farklı bir biçimde kişiler arasındaki korelasyonlar kullanılır (Karasu ve Peker, 2019). Daha sonra ölçümü yapılan değişkenlerin Z puanları alınarak aynı düzleme dâhil edilerek bu düzlemde birbirleriyle çalışma grubunun ortalaması üzerinden bir kıyaslama yapılır. Başka bir ifadeyle, farklı ölçüm birimlerine sahip olan değişkenler, birbirleriyle çalışma grubunun ortalamasına olan uzaklıkları üzerinden standart sapmalar biçiminde karşılaştırılabilir bir hâle getirilir (Brown, 1980). Bu açıdan Q metodolojiye yönelik çalışmalar yapacak araştırmacıların insanların duyguları, düşünceleri, inançları ve değerlendirmeleri gibi öznelliklerine güvenmeleri gerekir (Lee, 2017). Bu doğrultuda Q metodolojinin temelinin geleneksel olarak hazırlanmış bir dizi ifadeye katılımcıların katılmayı veya reddetmeyi içeren bir tekniğe dayandırıldığı söylenebilir (Brown, 1996). Bu açıklamalar ışığında bu çalışma katılımcıların SBÖKK'ye ilişkin algı ve görüşlerinin belirlenmesi için Q metodolojiyle yürütülmüştür.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu 2019-2020 eğitim-öğretim yılında Diyarbakır ilindeki çeşitli ortaokullarda görev yapan 30 sosyal bilgiler öğretmeni oluşturmuştur. İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler derslerine sınıf öğretmenleri girdiği için onlar çalışma grubuna dâhil edilmemiştir. Q metodolojiyle yürütülen çalışmalarda katılımcıların kendi benzersiz sosyal perspektifleri doğrultusunda farklı alt gruplar üretilir (Moser ve Baulcomb, 2020). Yani Q metodolojiyle yürütülen çalışmalarda yer alan katılımcıların bir maddeye ilişkin görüşleri birçok faktör (grup) altında birleşebilir veya ayrılabilir. Watts ve Stenner'a (2005) göre Q metodolojiyle yürütülen çalışmalarda büyük bir katılımcı grubuna ihtiyaç yoktur. Bu açıdan bu çalışmada 30 kişilik bir çalışma grubunun olması yeterli olarak kabul edilebilir. Çalışma grubu amaçlı örnekleme yönteminde yer alan ölçüt örnekleme tekniğiyle belirlenmiştir. Bu çalışmada katılımcıların belirlenme ölçütü 2018-2019 eğitim-öğretim yılına kadar 7. sınıf SBÖKK doğrultusunda katılımcıların ders işlemiş olmasıdır. "Ölçüt örneklemede bir çalışmada gözlem birimleri belli niteliklere sahip kişiler, olaylar, nesnelere ya da durumlardan oluşturulabilir. Bu durumda örneklem için belirlenen ölçütü karşılayan birimler örnekleme alınır." (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2010, s. 91). Katılımcılar ölçüt örnekleme kapsamında ve tesadüfi örneklemeyle gönüllülük esasına dayalı olarak belirlenmiştir. Katılımcılar belirlenirken Diyarbakır ilinin merkezinde bulunan dört ilçesinde (Bağlar, Kayapınar, Sur ve Yenışehir) yer alan 156 ortaokul (127 resmi, 29 özel) arasında bir kura çekildi. Çekilen kura sonucunda belirlenen 16 ortaokuldaki (13 resmi, 3 özel) 47 sosyal bilgiler öğretmenine ulaşıldı. Bu öğretmenlerden 2018-2019 eğitim-öğretim yılına kadar öğretmen kılavuz kitapları doğrultusunda ders işleyen ve görüşmeyi kabul eden 30 kişi çalışma grubu olarak belirlendi. Bu doğrultuda araştırmacılar öncelikle Fırat Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulundan aldıkları izinden sonra çalışmanın uygulanabilmesi için Diyarbakır Valiliği İl Millî Eğitim Müdürlüğünden gerekli izni almıştır. Tablo 1'de verilen kadın katılımcılar K1, K2, K3, ..., K15; erkek katılımcılar ise E1, E2, E3, ..., E15 şeklinde numaralandırılmıştır. Bu araştırma kapsamında yer alan çalışma grubunun bazı nitelikleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubunun Bazı Nitelikleri

Katılımcıların Cinsiyeti	Frekans
Kadın	15
Erkek	15
Katılımcıların Kıdem Süresi	Frekans
1-5 yıl arası	5
6-10 yıl arası	10
11-15 yıl arası	5
16-20 yıl arası	5
21 yıl ve üzeri	5
Katılımcıların Görev Yaptığı Okullar	Frekans
İlçe merkezindeki resmi ortaokullar	20
İlçe merkezindeki özel ortaokullar	5
Resmi köy ortaokulları	5
Katılımcıların Mezuniyet Derecesi	Frekans
Lisans	24
Yüksek lisans	4
Doktora	2
Toplam	30 kişi

Tablo 1’de görüldüğü gibi katılımcıların (30 kişi) 15’i kadın 15’i de erkek öğretmenlerden oluşmaktadır. Katılımcıların 24’ü sosyal bilgiler öğretmenliği lisans, 4’ü sosyal bilgiler eğitimi yüksek lisans ve 2’si de sosyal bilgiler eğitimi alanında doktora mezunudur. Katılımcıların 20’si ilçe merkezindeki resmi ortaokullarda, 5’i ilçe merkezlerindeki özel ortaokullarda ve 5’i de resmi köy ortaokullarında görev yapmaktadır. Katılımcıların 10’u 6-10 yıl hizmet yılına sahipken katılımcılardan beşer kişi 1-5 yıl, 11-15 yıl, 16-20 yıl ve 5’i de 21 yıl ve üzeri kıdem süresine sahiptir. Katılımcıların farklı cinsiyete, kıdem sürelerine, mezuniyet derecelerine sahip olması ve çeşitli merkezlerdeki ortaokullarda görev yapmasının bu çalışma için faydalı olduğu söylenebilir.

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Bu çalışmada katılımcılarla yapılan görüşme formunda kullanılan Q metot cümlelerinin geçerli ve güvenilir olması için araştırmacılar öncelikle öğretmen kılavuz kitaplarıyla ilgili bir alan yazın taraması yapmıştır. Ayrıca araştırmacılar 2017-2018 eğitim öğretim yılında kullanılan 7. sınıf SBÖKK’yi inceleyerek kılavuz kitaplarının boyutlarını, kapsamını ve içeriğini belirlemeye çalışmıştır. Daha sonra araştırmacılar, ilgili alan yazın doğrultusunda Q metot cümlelerini (50 madde) ve Q dizgisini kapsayan Q metot formunu hazırlamıştır. Bu formun geçerli olabilmesi için Q metodolojiyle ilgili alan yazında araştırma yapmış iki eğitim programı alan uzmanının (Bir doçent ve bir doktor öğretim üyesi) ve bir psikoloji bilim uzmanının görüşlerine başvurulmuştur. Alan uzmanlarının ve bilim uzman görüş ve önerilerinden sonra 26 maddelik Q metot formu düzenlenerek araştırma formuna son hali verilmiştir.

Bu çalışma kapsamında yer alan tüm katılımcılar öncelikle bilgilendirilmiş gönüllü olur formunu doldurmuştur. Katılımcılarla yapılan görüşme yaklaşık olarak 40 dakika sürmüştür. Katılımcılarla yapılan görüşme Covid-19 küresel salgınından dolayı bir uzaktan eğitim modülüyle (zoom) çevrim içi olarak gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmede tüm araştırmacılar sadece uygulamanın Q metoda uygun olarak gerçekleştirilmesi için görev yapmıştır. Araştırmacılar görüşmenin başında katılımcılara Q metodoloji hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra onlara karışık olarak verilen Tablo 3’teki Q metot cümlelerini Tablo 2’deki Q dizgisine nasıl aktarmaları gerektiğini açıklamıştır. Daha sonra katılımcıların Q dizgisi formuna aktardığı Q cümlelerindeki madde numaraları katılımcılara tekrar sunularak değiştirme yapmalarına fırsat verilmiştir. Çünkü Q metodolojiyle yürütülen çalışmalarda Q dizgisindeki sıralama bittikten sonra katılımcılar çalışmanın konusuna ilişkin görüşlerini, tercihlerini denetleyebilir veya aynı fikirde değillerse değişiklik yapabilirler (Van Exel ve

De Graaf, 2005). Görüşmenin en sonunda katılımcılara Q dizgisindeki uç değerlere (+3 ve -3) yerleştirdikleri Q cümlelerinin nedenlerini Q metot formuna yazmaları istenmiştir.

Tablo 2. Çalışmada Kullanılan Q Dizgisi

Katılmıyorum			Nötr	Katılıyorum		
-3	-2	-1	0	+1	+2	+3

Tablo 2’de görüldüğü gibi Q metodolojide, katılımcı görüşlerinin Q dizgisi üzerinde negatif ve pozitif aralığında (-3’ten +3’e doğru) sıralandığı ve soldan sağa gidildikçe maddelere katılım oranının arttığı bir dizgiye dayalı olduğu ifade edilebilir (Demir ve Kul, 2011). Tablo 2’de gösterilen ve bu çalışma için araştırmacılar ve alan uzmanlarının görüşleri doğrultusunda belirlenen ve zorunlu dağılıma uygun olan Q dizgisi -3 ile +3 arasında yer almaktadır. Q dizgisinde yer alan -3 ve +3’te üç maddeye yer verilirken diğer basamaklarda ise dörder maddeye yer verilmiştir. Yani toplamda 26 maddelik bir Q dizgisi oluşturulmuştur. Katılımcılar, Tablo 3’te karışık olarak verilen Q metot cümlelerini öncelik sırasına göre Tablo 2’deki Q dizgisine yerleştirmişlerdir. Örneğin katılımcı 7. sınıf SBÖKK’ye ilişkin bir ifadeye çok fazla katılıyorsa +3’e, fazla katılıyorsa +2’ye veya katılıyorsa +1’e yerleştirmiştir. Yani her kutucuğa bir madde numarası yazılarak hiçbir kutucuk boş bırakılmamıştır. Böylece katılımcıların 7. sınıf SBÖKK’ye ilişkin algı ve görüşleri öncelik sırasına göre belirlenmeye çalışılmıştır.

Q metodolojisiyle yürütülen çalışmalarda Q cümleleri oldukça önemli bir rol oynar. Bu nedenle, Q cümlelerinin araştırmaya başlamadan önce açıkça tanımlanması önemlidir. Bu nedenle Q cümleleri açık ve net olmalı, yalnızca tek bir önerme içermeli ve katılımcıların sorulara etkili bir biçimde yanıtlar vermesini sağlamalıdır (Watts ve Stenner, 2005). Ayrıca Q metodolojide yer alan Q cümleleri, kategorilere ayrılarak sınıflandırılmalıdır (Brown, 1993). Q cümleleri genellikle 40 ile 50 ifade içerir fakat bu cümlelerin daha az veya daha fazla sayıda olması kesinlikle mümkündür (Van Exel ve De Graaf, 2005). Bu açıklamalar ışığında 7. sınıf SBÖKK’nin boyutlarının ve Q metot cümlelerinin oluşturulma aşamasında araştırmacılar bir alan yazın taraması gerçekleştirmiştir. Araştırmacılar, daha sonra 50 maddelik bir Q seti oluşturarak bunları değerlendirmek için iki eğitim programı alan uzmanına (Bir doçent ve bir doktor öğretim üyesi) ve bir psikoloji bilim uzmanına göndermiştir. Uzman görüşleri doğrultusunda belirlenen ve 13 kategoriden oluşan 26 maddelik Q setinin bu çalışma için yeterli olduğuna karar verilmiştir. Tablo 3’te 7. sınıf SBÖKK’nin boyutları ve 26 maddelik Q metot cümleleri verilmiştir.

Tablo 3. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretmen Kılavuz Kitabına İlişkin Boyutlar ve Q Metot Cümleleri

SBÖKK’nin Boyutları	7. Sınıf SBÖKK’ye İlişkin Q Metot Cümleleri
Zaman	SBÖKK, derste zamanın verimli kullanılmasını sağlar. (1)
Yönetimi	SBÖKK, derste zaman yönetimini zorlaştırır. (22)
Öğrencilerin Aktifliği	SBÖKK ile ders işlenince öğrenciler derste aktif olur. (9)
Araç ve Gereç	SBÖKK ile ders işlenince öğretmenler derste etkin olur. (21)
Ölçme ve Değerlendirme	SBÖKK, derste kullanılacak araç ve gereçlerin belirlenmesini kolaylaştırır. (2)
	SBÖKK, derste kullanılacak araç ve gereçlerin tespitini güçleştirir. (20)
	SBÖKK, ölçme ve değerlendirme açısından kullanışlıdır. (8)
	SBÖKK’nin ölçme ve değerlendirme açısından eksikliği vardır. (19)

Tablo 3. Devamı

SBÖKK'nin Boyutları	7. Sınıf SBÖKK'ye İlişkin Q Metot Cümleleri
Yöntem ve Teknik	SBÖKK, derste uygulanacak yöntem ve tekniklerin belirlenmesini kolaylaştırır. (7) SBÖKK, derste uygulanacak yöntem ve tekniklerin tespitini güçleştirir. (18)
Etkinliklerin Gerçekleştirilmesi	SBÖKK, derste etkinlik yapılmasını kolaylaştırır. (6) SBÖKK, derste etkinlik yapılmasını güçleştirir. (17)
Öğretmenlerin Gelişimi	SBÖKK, öğretmenlerin gelişimine katkı sağlar. (26) SBÖKK, öğretmenlerin gelişimini sınırlandırır. (16)
Kazanımların Gerçekleştirilmesi	SBÖKK, öğrencilerin kazanımlarını kolaylaştırır. (11) SBÖKK, öğrencilerin kazanımlarını güçleştirir. (15)
Dersin Planlanması	SBÖKK, dersin planlamasını kolaylaştırır. (10) SBÖKK, dersin planlamasını zorlaştırır. (14)
Öğretmenlerin Yaratıcılığı	SBÖKK, öğretmenleri özgünleştirir. (25) SBÖKK, öğretmenlerin yaratıcılığını engeller. (13)
Ders İçeriği	SBÖKK'de verilen ders içerikleri yeterlidir. (23) SBÖKK'de verilen ders içeriklerinde eksiklikler vardır. (4)
Kitabın Tekrar Uygulanması	SBÖKK, öğretmenlerin kullanımına tekrar sunulmalıdır. (24) SBÖKK'nin derste kullanımına gerek yoktur. (5)
Kitabın Faydası	SBÖKK'nin derste kullanımı fayda sağlar. (12) SBÖKK'nin derste kullanımı yararsızdır. (3)

Tablo 3'teki Q metot cümlelerindeki maddeler, alan yazına dayandırıldığı için yapısal tasarıma uygun olarak hazırlanmıştır. Yani kılavuz kitap için belirlenen boyutlar ve Q metot cümleleri alan yazın doğrultusunda geliştirilmiştir. Alan yazın doğrultusunda öğretmen kılavuz kitaplarına ilişkin 13 boyutta, her boyut için bir olumlu ve bir olumsuz olacak şekilde toplam 26 madde belirlenmiştir. Ayrıca katılımcıları etkilememek için bu maddelerin numaraları rastgele ve koyu tonda numaralandırılmıştır.

Verilerin Analizi

Q metodoloji; alan yazın doğrultusunda belirlenmiş kavramsal bir çerçeveye, veri toplama tekniğine, kişisel görüşlere dayalı ve bilimsel çalışma esaslı bir analiz yöntemidir (Bambery ve Porcerelli, 2010). Bu çalışmada katılımcıların doldurduğu Q metot formunda yer alan Q dizgisi, *PQMethod 2.35* istatistik programıyla analiz edilmiştir. Karasu ve Peker'e (2019) göre Q metodoloji nicel araştırma yöntemlerinde sıklıkla uygulanan faktör analizinin bir biçimde dönüştürülmesiyle oluşturulmuş bir analiz çeşididir. Katılımcıların Q metot formundaki açık uçlu sorulara verdikleri yanıtlar ise '*betimsel analiz*' yöntemiyle analiz edilmiştir. Yıldırım ve Şimşek'e (2008) göre betimsel analizin amacı elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde aktarmaktır. Bu amaç doğrultusunda elde edilen veriler, ilkin açık ve sistematik bir şekilde betimlenir. Ardından yapılan bu betimlemeler açıklanır, yorumlanır ve neden-sonuç ilişkileri değerlendirilerek bazı çıkarımlara varılır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Araştırmacılar, bulgulara yönelik tüm analizleri tamamladıktan sonra bu araştırmanın bulgularını değerlendirmeleri için Q metodolojiyle ilgili çalışma yapmış iki alan uzmanına (Bir Doçent ve Bir Doktor Öğretim Üyesi) ve bir psikoloji bilim uzmanına göndermiştir. Alan ve bilim uzmanlarından alınan dönütlerden sonra araştırmacılar bulgulara ilişkin gerekli düzenlemeleri yaparak analizleri tamamlamıştır.

Bulgular

7.Sınıf SBÖKK'ye ve Kılavuz Kitapların Kaldırılmasına İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Ortak Bir Fikrinin Olup Olmadığına Yönelik Bulgular

7. sınıf SBÖKK'ye ve bu kitapların kaldırılmasına yönelik sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri analiz edilirken öncelikle katılımcılar arasında ortak bir paydanın olup olmadığı tespit edilmiştir. Bunun belirlenmesi için *PQMethod 2.35* istatistik programında temel bileşen analizi ve çeşitli döndürmeler yapılmıştır. Yapılan temel bileşenler analizi ve döndürmeler sonucunda 30 katılımcının faktör yükleri dağılımı Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların Faktör Yükleri Tablosu

Katılımcılar	Faktör 1	Faktör 2
K1	0.9204X	0.1496
K2	0.8763X	0.2319
K3	0.8047X	0.1840
K4	0.7577X	0.1486
K5	0.7282X	0.1712
K6	0.9070X	0.1724
K7	0.8255X	0.3322
K8	0.6686X	0.4299
K9	0.8573X	0.2091
K10	0.9289X	0.1182
K11	0.9421X	0.0846
K12	0.7663X	-0.3347
K13	0.8119X	0.2819
K14	0.6831X	0.5272
K15	0.7329X	0.1811
E1	0.8187X	0.0575
E2	-0.2361	0.7868X
E3	0.9204X	0.1496
E4	0.7747X	-0.0579
E5	-0.3370	0.7832X
E6	0.9204X	0.1496
E7	0.7914X	-0.1118
E8	0.7174X	0.3331
E9	0.9117X	0.1192
E10	0.9204X	0.1496
E11	0.9204X	-0.1496
E12	0.8784X	0.2452
E13	0.9004X	0.1860
E14	0.7632X	0.3237
E15	0.9204X	0.1496

Tablo 4'teki faktörlerde yer alan anlamlılık değerinin belirlenmesi için McKeown ve Thomas (1988) tarafından geliştirilen " $Standart\ hata = (1/\sqrt{\text{ifade sayısı}}) \times 2.58$ " formül kullanılmıştır. Verilen formül doğrultusunda bu araştırmada " 0.51 ", anlamlılık değeri olarak tespit edilmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda Faktör 1'de yer alan 28 katılımcının Faktör 2'de iki katılımcının faktör yüklerinin anlamlı değerlere sahip olduğu söylenebilir. Tablo 4'teki sonuçlara göre, temel faktör analizi ve yapılan döndürmeler sonucunda 30 katılımcının iki faktörde gruplandığı belirlenmiştir. Katılımcıların hangi grupta-faktörde bulunduğu net bir biçimde görülebilmesi amacıyla değerlerin sonunda "X"

sembolü kullanılmış ve belirlenen değerler koyu bir tonda vurgulanmıştır. Tablo 4'teki sonuçlara göre Faktör 1'de 28 kişinin, Faktör 2'de ise iki kişinin toplandığı görülmektedir. Bu sonuçlara göre katılımcıların görüşlerinin, yüklendikleri faktörlerin birleşimini önemli ölçüde temsil ettiği söylenebilir. Katılımcıların 30'da 28'i (Katılımcıların %93.33'ü) Faktör 1 altında toplanmıştır. Dolayısıyla bu durumun grubun genel bir niteliği olduğu söylenebilir. Bu sonuçtan hareketle 7. sınıf SBÖKK'ye ve bu kitapların kaldırılmasına ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerinin önemli ölçüde benzerlik gösterdiği ifade edilebilir. Alan yazında bu yönde sonuçları olan ve öğretmen kılavuz kitaplarının daha çok olumlu yönlerinin olduğuna ilişkin birçok çalışmaya (Ayvacı ve Er-Nas, 2009; Ceyhan ve Yiğit, 2003; Genç vd., 2014; Göçer, 2011; Göçer ve Aktürk, 2015; Seydi, 2014; Tekeli-Yıldızhan, 2010; Turan ve Karabacak, 2008; Yaman ve Demir, 2015; Yazar ve Yanpar-Yelken, 2013) rastlanılmıştır. Ayrıca alan yazındaki bazı çalışmalarda (Karakuş, 2010; Toraman, 2010; Yıldız ve Kılıç, 2018) ise öğretmen kılavuz kitaplarının daha çok olumsuz yönlerinin olduğuna ilişkin sonuçlar vardır. Bu açıklamalar ışığında öğretmen kılavuz kitaplarına yönelik katılımcıların görüşlerinin önemli ölçüde benzerlik gösterdiği söylenebilir.

7.Sınıf SBÖKK'ye ve Kılavuz Kitapların Kaldırılmasına İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşlerine Yönelik Bulgular

Tablo 6'daki faktör yükleri incelendiğinde 7. sınıf SBÖKK'ye ve kılavuz kitapların kaldırılmasına ilişkin katılımcıların görüşleri önemli ölçüde benzerlik göstermiştir. Bu benzerliğin hangi ortak paydada birleştiğinin ve katılımcılar tarafından hangi maddelerin daha fazla önemsendiğinin belirlenmesi için Q metot cümlelerine ilişkin Z puanları ve bu cümlelerin belirlenen faktörlerdeki Z puanı sıralamaları belirlenmelidir. Van Exel ve De Graaf'a (2005) göre Z puanlarına bağlı olarak belirlenen Q ifadeleri tespit edilen faktörler altında bir sıralamaya tabi tutulur. Belirlenen bu sıralama, grupların Q ifadelerini önemseme düzeyine bağlı olarak gerçekleşir. Bu açıdan Tablo 5'te verilen Q metot cümleleri, Z puanlarına göre iki grup-faktör altında toplanan 30 katılımcının görüşleri, Q metot cümlelerini önemseme düzeyine göre sıralanmıştır.

Tablo 5. Q Metot Cümlelerine İlişkin Z Puanları ve Q metot Cümlelerinin Önemslenme Sırası

SBÖKK'ye İlişkin Q Metot Cümleleri	Faktör 1		Faktör 2	
	Z	Sıra*	Z	Sıra*
SBÖKK, öğretmenlerin kullanımına tekrar sunulmalıdır.	1.51	1	-0.64	15
SBÖKK, dersin planlanmasını kolaylaştırır.	1.45	2	-0.64	15
SBÖKK'nin derste kullanımı fayda sağlar.	1.44	3	-0.64	15
SBÖKK, öğretmenleri özgünleştirir.	1.19	4	1.26	3
SBÖKK, öğretmenlerin gelişimine katkı sağlar.	1.17	5	0.95	10
SBÖKK, öğrencilerin ders kazanımlarını kolaylaştırır.	1.09	6	1.26	3
SBÖKK ile ders islenince öğrenciler derste aktif olur.	0.97	7	1.26	3
SBÖKK, ölçme ve değerlendirme açısından kullanışlıdır.	0.57	8	0.94	11
SBÖKK, derste uygulanacak yöntem ve teknikleri belirler.	0.54	9	1.25	6
SBÖKK, derste kullanılacak araç ve gereçlerin belirlenmesini kolaylaştırır.	0.45	10	1.25	6
SBÖKK, derste zamanın verimli kullanılmasını sağlar.	0.42	11	1.25	6
SBÖKK, derste zaman yönetimini zorlaştırır.	0.12	12	-0.94	18
SBÖKK'de verilen ders içerikleri yeterlidir.	0.11	13	0.00	12
SBÖKK, öğretmenlerin gelişimini sınırlandırır.	0.07	14	-0.94	18
SBÖKK, öğretmenlerin yaratıcılığını engeller.	-0.03	15	-0.94	18
SBÖKK ile ders işlenince öğretmenler derste etkin olur.	-0.59	16	-0.94	22
SBÖKK, derste kullanılacak araç ve gereç tespitini güçleştirir.	-0.61	17	-0.94	22
SBÖKK, derste uygulanacak yöntem ve tekniklerin tespitini güçleştirir.	-0.71	18	-0.94	22
SBÖKK'nin ölçme ve değerlendirme açısından eksikliği vardır.	-0.75	19	-0.94	22

Tablo 5. Devamı

SBÖKK'ye İlişkin Q Metot Cümleleri	Faktör 1		Faktör 2	
	Z	Sıra*	Z	Sıra*
SBÖKK, derste etkinlik yapılmasını güçleştirir.	-0.93	20	-0.95	26
SBÖKK, öğrencilerin ders kazanımlarını güçleştirir.	-0.93	21	-0.95	26
SBÖKK'de verilen ders içeriklerinde eksiklikler vardır.	-0.93	22	-0.95	26
SBÖKK, derste etkinlik yapılmasını kolaylaştırır.	-0.97	23	-0.95	26
SBÖKK, dersin planlanmasını zorlaştırır.	-1.51	24	0.95	9
SBÖKK'nin derste kullanımı yetersizdir.	-1.57	25	0.95	9
SBÖKK'nin derste kullanımına gerek yoktur.	-1.58	26	0.95	9

*İlgili faktörde bulunan katılımcıların, maddeyi önemseme sırasını göstermektedir.

Tablo 5 incelendiğinde Faktör 1'de yer alan 28 kişilik grup tarafından en pozitif yaklaşılacak maddeler sırasıyla; "SBÖKK, öğretmenlerin kullanımına tekrar sunulmalıdır.", "SBÖKK, dersin planlanmasını kolaylaştırır." ve "SBÖKK'nin derste kullanımı fayda sağlar." maddeleridir. Faktör 1'deki grubun en olumsuz yaklaştığı maddeler ise "SBÖKK'nin derste kullanımına gerek yoktur.", "SBÖKK'nin derste kullanımı yetersizdir." ve "SBÖKK, dersin planlanmasını zorlaştırır." maddeleridir. Faktör 2'de yer alan iki kişilik grup tarafından en olumlu yaklaşılacak maddeler "SBÖKK, öğretmenleri özgünleştirir.", "SBÖKK, öğrencilerin ders kazanımlarını kolaylaştırır." ve "SBÖKK ile ders islenince öğrenciler derste aktif olur." maddeleridir. Faktör 2'de yer alan iki kişilik grubun en olumsuz yaklaştığı maddeler ise "SBÖKK, derste etkinlik yapılmasını güçleştirir.", "SBÖKK, öğrencilerin ders kazanımlarını güçleştirir." ve "SBÖKK'de verilen ders içeriklerinde eksiklikler vardır." maddeleridir.

Bu bulgular ışığında Faktör 1'deki 28 kişilik grupta, olumlu maddelerin tamamına yakını (13'te 12'si) katılımcıların pozitif yaklaştığı maddelerdir. Bu 28 kişilik grupta olumlu maddeler arasındaki sıralama, ilgili oldukları boyuta göre; SBÖKK'nin öğretmenlerin kullanımına tekrar sunulması gerektiği, dersin planlanmasını kolaylaştırdığı ve derste kullanımının faydalı olduğuna ilişkin maddelerdir. Ancak bu gruptaki katılımcıların olumlu yaklaşmadığı maddeler ise SBÖKK'nin derste kullanımına gerek olmadığı, yetersiz olduğu ve dersin planlanmasını zorlaştırdığını ifade eden maddelerdir. Faktör 2'deki iki kişilik gruptaki katılımcıların olumlu maddelerin çoğuna (13'te 9'u) pozitif yaklaştığı görülmektedir. Bu açıklamalardan hareketle Faktör 1 ve 2'deki katılımcılara olumlu yaklaşanlar grubu adı da verilebilir. Faktör 1'deki grubun faktör 2'deki gruba göre SBÖKK'ye daha olumlu yaklaştığı ifade edilebilir. Bu açıklamalardan hareketle katılımcıların SBÖKK'nin faydalı olduğu, dersin planlanmasını kolaylaştırdığı ve tekrar uygulanması gerektiği ortak paydasında birleştikleri söylenebilir.

Bu doğrultuda katılımcıların bütününe kapsayan Z puanı analizinin bu durumu daha net bir biçimde göstereceği ifade edilebilir. Bunun için Tablo 6'da, iki faktörde yer alan her boyut için bir Zort puanı belirlenmiştir. Zort puanı hesaplanırken; "Zort= (Terime ilişkin pozitif cümlelerin Z değeri - Terime ilişkin negatif cümlelerin Z değeri) / 2" formülü kullanılmıştır (Yıldırım, 2017). Tablo 6'da ayrıca 7. sınıf SBÖKK'nin her boyutuna yönelik genel bir ağırlıklı ortalama puana da yer verilmiştir. Bu anlamda hesaplanan ağırlıklı ortalama puanlar, her faktörde yer alan kişi sayısının Zort puanlarına çarpılıp daha sonra tüm faktörlerdeki puanların toplamının katılımcı sayısına bölünmesiyle elde edilmiştir.

Tablo 6. Sosyal Bilgiler Öğretmen Kılavuz Kitabının Boyutlarına İlişkin Z Ortalamaları

SBÖKK'nin Boyutları	Faktör 1	Faktör 2	Ağırlıklı Ortalama Puan
	Z _{ort} (28 kişi)	Z _{ort} (2 kişi)	
Kitabın Tekrar Uygulanması	1.55	-0.80	1.39
Kitabın Faydası	1.51	-0.80	1.36
Dersin Planlanması	1.48	-0.80	1.33
Kazanımların Gerçekleştirilmesi	1.01	1.11	1.02
Öğrencilerin Aktifliği	0.78	1.10	0.80
Ölçme ve Değerlendirme	0.66	0.94	0.68
Yöntem ve Teknik	0.63	1.10	0.66
Öğretmenlerin Yaratıcılığı	0.61	1.10	0.64
Öğretmenlerin Gelişimi	0.55	0.95	0.58
Araç ve Gereç	0.53	1.10	0.57
Ders İçeriği	0.52	0.46	0.52
Zaman Yönetimi	0.15	1.10	0.21
Etkinliklerin Gerçekleştirilmesi	-0.02	0.00	-0.02

Tablo 6'daki veriler doğrultusunda katılımcıların tamamını (30 kişi) kapsayan ağırlıklı Z puanı ortalamaları incelendiğinde 7. sınıf SBÖKK'nin en çok olumlu etkiye sahip olan boyutları sırasıyla; kitabın tekrar uygulanması ($X_z= 1.55$), kitabın faydası ($X_z= 1.51$) ve dersin planlanması ($X_z= 1.48$) boyutlarıdır. En az olumlu etkiye sahip boyutlar ise sırasıyla; etkinliklerin gerçekleştirilmesi ($X_z= -0.02$), zaman yönetimi ($X_z= 0.21$) ve ders içeriği ($X_z= 0.52$) boyutlarıdır. Bu bilgiler ışığında SBÖKK'nin tekrar uygulanması gerektiği, faydalı olduğu ve dersin planlanması açısından yararlı olduğu söylenebilir. Ancak SBÖKK'deki etkinliklerin gerçekleştirilmesi, zaman yönetimi ve ders içeriklerinin yetersiz olması gibi boyutlarda ise SBÖKK'nin dezavantajlı olduğu ifade edilebilir. Alan yazında öğretmen kılavuz kitaplarının daha çok faydalı olduğuna dair birçok çalışmaya (Ayvacı ve Er-Nas, 2009; Ceyhan ve Yiğit, 2003; Genç vd., 2014; Göçer, 2011; Göçer ve Aktürk, 2015; Seydi, 2014; Tekeli-Yıldızhan, 2010; Turan ve Karabacak, 2008; Yaman ve Demir, 2015; Yazar ve Yanpar-Yelken, 2013) rastlanılmaktadır. Bunun yanında kılavuz kitapların olumlu yanlarının olduğu ancak daha çok olumsuz yönlerinin olduğunu ifade eden az sayıda çalışmaya da (Karakuş, 2010; Toraman, 2010; Yıldız ve Kılıç, 2018) rastlanılmıştır. Bu açıklamalar ışığında 7. Sınıf SBÖKK'nin birtakım eksiklikleri olsa da genel olarak faydalı olduğu ifade edilebilir.

7. Sınıf SBÖKK'ye ve Kılavuz Kitapların Kaldırılmasına İlişkin Cinsiyet Değişkenine Yönelik Bulgular

Bu çalışma kapsamında 15 kadın ve 15 erkek sosyal bilgiler öğretmeni katılımcı olarak belirlenmiştir. Tablo 7'de bu katılımcıların cinsiyet değişkenine bağlı olarak buldukları grupların-faktörlerin yük değerleri verilmiştir.

Tablo 7. Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine İlişkin Faktör Yükleri Tablosu

Katılımcılar	Kadın		Katılımcılar	Erkek	
	Faktör 1	Faktör 2		Faktör 1	Faktör 2
K1	0.9204X	0.1496	E1	0.8187X	0.0575
K2	0.8763X	0.2319	E2	-0.2361	0.7868X
K3	0.8047X	0.1840	E3	0.9204X	0.1496
K4	0.7577X	0.1486	E4	0.7747X	-0.0579
K5	0.7282X	0.1712	E5	-0.3370	0.7832X
K6	0.9070X	0.1724	E6	0.9204X	0.1496
K7	0.8255X	0.3322	E7	0.7914X	-0.1118
K8	0.6686X	0.4299	E8	0.7174X	0.3331
K9	0.8573X	0.2091	E9	0.9117X	0.1192
K10	0.9289X	0.1182	E10	0.9204X	0.1496

Tablo 7. Devamı

Katılımcılar	Kadın		Katılımcılar	Erkek	
	Faktör 1	Faktör 2		Faktör 1	Faktör 2
K11	0.9421X	0.0846	E11	0.9204X	-0.1496
K12	0.7663X	-0.3347	E12	0.8784X	0.2452
K13	0.8119X	0.2819	E13	0.9004X	0.1860
K14	0.6831X	0.5272	E14	0.7632X	0.3237
K15	0.7329X	0.1811	E15	0.9204X	0.1496

Tablo7'deki verilere göre 30 katılımcıdan 15 kadın ve 13 erkek katılımcının (toplamda 30'da 28 kişi) Faktör 1'de toplandığı görülmektedir. Sadece iki erkek katılımcı Faktör 2'de yer almıştır. Bu iki katılımcı farklı bir grup oluştursa da onların oranı yaklaşık olarak %6.66'dır. Bu bulgulardan hareketle 7. sınıf SBÖKK'ye ve bu kitapların kaldırılmasına ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşlerinin cinsiyet değişkeni açısından önemli ölçüde (%93,34) benzerlik gösterdiği ifade edilebilir. Bu açıdan 7. sınıf SBÖKK'ye ve bu kitapların kaldırılmasına yönelik cinsiyet değişkeninin önemli bir farklılık oluşturmadığı ifade edilebilir. Dolayısıyla kadın ve erkek katılımcıların görüşlerinin ortak bir faktörde (Faktör 1) birleştiği söylenebilir. Ayrıca Faktör 1'de yer alan kadın ve erkek katılımcılar SBÖKK'ye olumlu yaklaşanlar grubunu oluşturmuşlardır. Bu katılımcılar aynı zamanda kılavuz kitapların kaldırılmasına da karşı olan gruptur. Ulaşılabilir alan yazında SBÖKK'ye ve kılavuz kitapların kaldırılmasına yönelik cinsiyet değişkenine ilişkin az sayıda çalışmaya (Tekeli-Yıldızhan, 2010; Toraman, 2010; Yılmaz, 2014) rastlanılmıştır. Bu çalışma sonuçlarına göre cinsiyet değişkeninin 7. sınıf SBÖKK'ye ve kılavuz kitapların kaldırılmasına yönelik önemli bir farklılık oluşturmadığı görülmüştür.

Katılımcıların Q Dizgisine Yerleştirdikleri Uç Değerlere İlişkin Bulgular

Q metot formunda yer alan Q dizgisindeki +3 katılımcıların en olumlu yaklaştığı Q metot cümlelerinden oluşurken -3 ise en olumsuz yaklaştığı Q metot cümlelerini ifade etmektedir. Bu doğrultuda aşağıda bazı katılımcıların Q dizgisindeki uç değerlere ilişkin görüşlerine doğrudan alıntılar yapılarak yer verilmiştir. Ulaşılabilir alan yazında SBÖKK'ye ve kılavuz kitapların kaldırılmasına yönelik bu yönde yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

+3 Uç Değerine Yakın Bazı Katılımcıların Görüşleri

Katılımcıların +3 uç değerine yakın görüşleri incelendiğinde ön plana çıkan boyutlar; öğretmen kılavuz kitaplarının tekrar uygulanması gerektiği, yol gösterici olduğu, faydalı olduğu, planlamayı kolaylaştırdığı ve bu kitapların öğrenci merkezli olduğu ön plana çıkmaktadır. Bu doğrultuda benzer fikirlere sahip bazı katılımcıların +3 uç değerine yakın görüşlerine doğrudan alıntılarla yer verilmiştir.

K10: "Ben öğretmen kılavuz kitaplarının tekrar uygulanmasını istiyorum zira öğretmen kılavuz kitapları bize yol göstericidir. Dolayısıyla öğretmenlerin elinde bir öğretmen kılavuz kitabının olması öğretmenlere birçok açıdan fayda sağlar. Mesela kılavuz kitap sayesinde derste hangi etkinliklerin yapılacağı, hangi araç ve gerecin kullanılacağı veya hangi yöntem ve tekniklerin kullanılacağı belirlenebilir. Bu açıdan öğretmen kılavuz kitaplarının geliştirilerek öğretmenlere tekrar sunulması gerektiğini düşünüyorum. Özellikle öğretmenlik mesleğine yeni başlayanlar için bu kitapların çok daha faydalı olacağına inanıyorum."

K20: "Bence sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabının en önemli faydası dersin planlanmasını sağlamasıdır. Örneğin sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitaplarındaki ders planları sayesinde derslerde artık plan hazırlamaya gerek duymuyorum. Bu yaklaşım öğretmenlerin iş yükünü önemli ölçüde hafifletmiştir. Bazı eksiklikleri olsa da bu kitapların tekrar geliştirilerek öğretmenlerin kullanımına sunulması bence önemli bir meseledir. Bu açıdan sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabının oldukça önemli ve faydalı olduğuna inanıyorum."

K5: “Sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitaplarının en önemli faydası şüphesiz bu kitaplardaki yönergelerde yer alan öğrenci merkezli yöntem ve tekniklerin belirlenmesiydi. Bu doğrultuda öğretmen kılavuz kitapları bize yol gösteriyordu. Kılavuz kitap kaldırıldıktan sonra artık hangi yöntem ve tekniği uygulamam gerektiğine ilişkin ciddi sıkıntılar yaşıyorum. Özellikle mesleğe yeni atanan öğretmenlerin bu konuda çok daha fazla sıkıntı yaşayacaklarına inanıyorum.”

K16: “Bence sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitaplarının en önemli faydası öğrencilerin ders kazanımlarını daha rahat bir biçimde gerçekleştirmesine olanak sağlamasıdır. Nitekim öğretmen kılavuz kitabındaki yönergeler doğru ve yerinde bir biçimde takip edilirse öğrenciler ders kazanımlarını önemli ölçüde gerçekleştirebilir. Zaten öğretim programlarının temel amacı da öğrencilerin derslerdeki kazanımlarının gerçekleştirilmesine olanak sağlamak değil midir? Bu açıdan bu kitaplara ilişkin gerekli düzenlemelerin ve güncellemelerin yapılarak öğretmen kılavuz kitaplarının öğretmenlerin tekrar kullanımına sunulmasının faydalı olacağını düşünüyorum.”

K4: “Öğretmen kılavuz kitaplarının gerek kazanımların gerçekleştirilmesinde gerek dersin etkili bir şekilde yürütülmesinde ve gerekse de öğrencilere beceri kazandırmada çok faydalı olduğuna inanıyorum. Bu açıdan kılavuz kitaplarda verilen yönergeler öğretmenlere fikir verme açısından onların iş yükünü azaltmaktadır. Bazen derse çok yorgun girdiğimde ne yapacağımı şaşıryordum. Ancak kılavuz kitaplarıyla birlikte derste neler yapacağıma ilişkin hemen bir fikir sahibi oluyordum. Dolayısıyla bu kitapların öğretmenlerin gelişimine katkı sağlayacağını düşünüyorum. Bu açıdan öğretmen kılavuz kitap uygulamasının tekrar uygulamaya geçirilmesini istiyorum.”

K27: “Öğretmen kılavuz kitaplarındaki yönergeler, etkinlikler ve derste uygulanacak yöntem ve teknikler incelendiğinde bu kitapların daha çok öğrenci merkezli bir bakış açısıyla hazırlandığını görüyorum. Uygulama açısından oldukça kullanışlı ve esnek olan bu kitapların bence eğitim ve öğretimde oldukça faydaları olduğu aşikârdır. Ancak birdenbire bu kılavuz kitapların kaldırılmasını doğru bulmuyorum. En azından bakanlık öğretmenlere bu konuyla ilgili bir anket yapabilir. Bizim görüşlerimizi sorabilirdi.”

-3 Uç Değerine Yakın Bazı Katılımcıların Görüşleri

Katılımcıların -3 uç değerine yakın görüşleri incelendiğinde ön plana çıkan boyutlar; kılavuz kitapların uygulanmasının fazla zaman alması, uygulamada güçlükler yaşanması, kılavuz kitaplarına gerek duyulmaması, içeriklerinin yetersiz olması, öğrencilerin derste fazla aktif olmaması ve kılavuz kitap uygulamasının özellikle mesleğe yeni başlayan öğretmenlere daha faydalı olacağı gibi boyutlar ön plana çıkmaktadır. Bu doğrultuda benzer fikirlere sahip bazı katılımcıların -3 uç değerine yakın görüşlerine doğrudan alıntılarla yer verilmiştir.

K1: “Sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabının bence en büyük sorunu bu kılavuz kitaplardaki yönergelerin uygulanmasının oldukça fazla zaman almasıdır. Dolayısıyla öğretmen kılavuz kitaplarındaki yönergelerin okulun şartlarına göre değişiklik göstereceği unutulmamalıdır. Mesela kalabalık sınıflarda bu yönergelerdeki uygulamaların gerçekleştirilmesi zaman yönetimi açısından neredeyse imkânsızdır. Bunun için bence dersin uygulama aşamasında tecrübeli öğretmenler için herhangi bir kılavuz kitaba gerek yoktur. Ancak yeni atanan öğretmenlere kılavuz kitapları belki dağıtılabilir.”

K21: “Sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabının en ciddi sıkıntısı etkinliklerin ders içeriğine uygun olmamasıydı. Birçok etkinliğin derste yetiştirilmesi neredeyse olanaksızdı. Dolayısıyla öğretmen kılavuz kitaplarında hazırlanan etkinliklerin ders süresine uygun olarak hazırlanması ve ders içeriklerinin daha sadeleştirilmesi gerekir. Böyle olursa belki sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitapları özellikle mesleğe yeni başlayan öğretmenler açısından daha faydalı olabilir.”

K5: “Sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitaplarının genel olarak faydalı olduğuna inanıyorum ama bence asıl önemli olan öğrencilerin derste daha aktif olması gerektiğidir. Bu öğretmen kılavuz kitapları yüzünden öğrenciler derste pek fazla aktif olamıyordu. Dersler monoton bir biçimde soru-cevap tekniğiyle ilerliyordu. Bu açıdan öğrencilerin derste etkinliğinin artırılmasına yönelik hazırlanan öğretmen kılavuz kitaplarının geliştirilmesi gerekir. Bence bu öğretmen kılavuz kitapları tecrübeli öğretmenlere değil de yeni atanan öğretmenlere daha faydalı olabilir.”

K30: “Bence sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitaplarının en zayıf yönü ders içeriklerinin yetersiz olmasıdır. Öğretmen kılavuz kitabında verilen ders içerikleri çok yüzeysel ve yetersiz kalmaktaydı. Bu yaklaşım bence gerek öğretmenler ve gerekse de öğrenciler açısından olumsuz sonuçlar doğurmaktaydı. Çünkü ders içeriği öğrencilere yeterli bir biçimde verilmezse bu durum öğrencilerin bilişsel, beceri gelişimini ve kazanımların gerçekleştirilmesini olumsuz yönde etkileyebilir. Bunun için öğretmenlere kılavuz kitaplar dağıtılacaksa ders içeriklerinin daha kapsamlı hazırlanması gerektiğini düşünüyorum.”

K17: “Ben öğretmen kılavuz kitaplarının kısmen faydalı olduğunu düşünüyorum ama özellikle kılavuz kitaplarda belirlenen etkinliklerin yıllık plana göre yetiştirilmesi neredeyse imkânsız gibi bir şey. Çünkü belirlenen etkinliklerin yapılması ve ders içeriklerinin geniş olması hayli zaman almaktaydı. Bu açıdan kılavuz kitaplardaki ders etkinliklerinin ve ders içeriklerinin daha fazla sadeleştirilmesi gerektiğine inanıyorum. Ayrıca ders etkinliklerinin ve içeriğinin öğretmenlerin özgünlüğüne bırakılmasının daha yararlı olacağını da düşünüyorum.”

K2: “Öğretmen kılavuz kitapları genel olarak öğretmenlere yol gösterse de bu kitapların öğretmenlerin mesleki gelişimine çok fazla katkı sağladığını düşünmüyorum. Kılavuz kitaplarda genel olarak ders içeriklerinden ölçme-değerlendirmeye kadar birçok aşamaya yer verilse de bunu uygulayacak öğretmenlerin öncelikle bu kitabı benimsemesi ve anlaması gerekir. Bu açıdan öğretmenlerin bu kitapları benimmeden ve anlamadan bu kitapların mesleki gelişimlerine çok fazla katkı sağlayacağını düşünmüyorum.”

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Q metodolojiyle yürütülen bu çalışma, 7. sınıf SBÖKK'nin ve bu kitapların kaldırılmasının sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından nasıl algılandığını, öğretmenlerin bu kitaba yönelik ortak bir görüş etrafında birleşip birleşmediğini ve bu kitabın ön plana çıkan boyutlarını tespit etmeyi amaçlamıştır. Bu çalışma grubunda yer alan 30 katılımcı iki faktöre-grupa ayrılmıştır. Birinci faktörde 28 kişi, ikinci faktörde ise iki kişi yer almıştır. Katılımcıların 30'da 28'inin (Yaklaşık %93) bir faktörde toplanmasından ötürü bu durum grubun genel bir karakterini yansıtmaktadır. Bu sonuçlara göre 7. sınıf SBÖKK'ye ve bu kitapların kaldırılmasına ilişkin öğretmen görüşleri ve algıları önemli ölçüde benzerlik göstermiştir.

Bu çalışma kapsamında hazırlanan Q metot cümlelerinde 13 olumlu ve 13 olumsuz madde olmak üzere toplam 26 madde yer almaktadır. Faktör 1'de yer alan katılımcıların 13 olumlu maddeden 12'sine (Yaklaşık %92) pozitif yaklaştığı maddeler olması ve bu maddelerin Z puanlarının pozitif olması 7. sınıf SBÖKK'ye genel yaklaşımın olumlu ancak bu kitapların kaldırılmasına ise olumsuz bir yaklaşım içinde olduğunu göstermektedir. Faktör 2'nin en olumlu yaklaştığı maddeler incelendiğinde ise 13'te 9 (Yaklaşık %70) gibi olumlu bir yaklaşım söz konusudur. Bu da iki katılımcıdan oluşan faktör 2'deki grubun da 7. sınıf SBÖKK'ye olumlu bir tutum içerisinde olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda Faktör 1 ve 2'de yer alan katılımcılar, SBÖKK'ye “olumlu yaklaşanlar” biçiminde adlandırılabilir. Bu katılımcılar aynı zamanda kılavuz kitap uygulamasının tekrar hayata geçirilmesini isteyenlerdir. Katılımcıların tamamını (30 kişi) kapsayan ağırlıklı Z puanı ortalamalarına göre 7. sınıf SBÖKK'nin en olumlu etkiye sahip olan boyutları; kılavuz kitabın tekrar uygulanması, kitabın faydası ve dersin planlanması boyutlarıdır. Bu sonuçlardan hareketle SBÖKK'nin tekrar uygulamaya geçirilmesi fikri ön plana çıkmaktadır. 7. sınıf SBÖKK'nin en az olumlu etkiye sahip boyutları incelendiğinde; kılavuz kitaptaki etkinliklerin yeterince gerçekleştirilmediği, dersin zaman yönetiminin verimli olmadığı ve ders içeriğinin yetersiz olduğu anlaşılmaktadır.

Bu çalışma sonuçlarına göre çalışma grubundaki 30 katılımcıdan 15 kadın ve 13 erkek katılımcı (28 kişi) Faktör 1’de toplandığından 7. sınıf SBÖKK’ye ve bu kitapların kaldırılmasına yönelik cinsiyet değişkeni bir farklılık oluşturmamıştır. Kadın ve erkek *katılımcıların büyük çoğunluğu (%93)* öğretmen kılavuz kitabının uygulama aşamasında önemli bir araç olduğu ve öğretmen kılavuz kitap uygulamasının tekrar hayata geçirilmesi paydasında birleşmişlerdir. Dolayısıyla kadın ve erkek katılımcıların görüşlerinin ortak bir faktörde (Faktör 1) birleştiği söylenebilir. Ayrıca Faktör 1’de yer alan katılımcılar SBÖKK’ye olumlu yaklaşanlar grubunu oluşturmuşlardır. Bu grup aynı zamanda öğretmen kılavuz kitaplarının kaldırılmasına karşı olan gruptur.

Katılımcıların uç değerlere ilişkin görüşleri incelendiğinde ise katılımcıların önemli ölçüde SBÖKK’yi olumlu gördükleri ve bu kitabın geliştirilerek tekrar öğretmenlerin hizmetine sunulması gerektiğini düşündükleri ifade edilebilir. Yine uç değerlere ilişkin yapılan analizlerde ön plana çıkan bir diğer husus ise öğretmen kılavuz kitaplarının özellikle mesleğe yeni başlayan öğretmenler için çok daha faydalı olacağı kanaatidir.

Bu çalışma kapsamında yalnızca SBÖKK’nin ele alınması, bu kitaba yönelik Q ifadelerinin belirlenmesi ve katılımcıların sosyal bilgiler öğretmenleriyle sınırlı olması gibi unsurlar göz önünde bulundurulduğunda katılımcılar önemli oranda (%93) aynı grupta yer almıştır. Bu açıdan katılımcıların benzer düşüncelere sahip oldukları, öğretmen kılavuz kitaplarını faydalı buldukları, bu kitapların kaldırılmasına karşı oldukları ve kılavuz kitap uygulamasının tekrar hayata geçirilmesi gerektiğini düşündükleri ifade edilebilir.

Alan yazında öğretmen kılavuz kitaplarının Q metot analiziyle incelendiği herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Ayrıca 7. sınıf SBÖKK’ye ve bu kitapların kaldırılmasına ilişkin herhangi bir çalışmaya da rastlanılmamıştır. Ancak öğretmen kılavuz kitaplarının öğretmenlerin üzerine düşen görevleri yerine getirmesinde öğretmenlere önemli katkıları olduğu ve öğrenci merkezli bir anlayışa geçildiği bir öğretimde yapılacak uygulama ve etkinlikler için bu kitaplara duyulan ihtiyaç göz ardı edilmemelidir (Turan ve Karabacak, 2008). Bu açıdan öğretim programlarına uygun bir biçimde hazırlanmış öğretmen kılavuz kitapları, öğrenme ve öğretme sürecini planlamada, uygulamada ve değerlendirmede öğretmenlerin erişebilecekleri en önemli kaynaklardan biridir (Ceyhan ve Yiğit, 2003). Ayvacı ve Er Nas’a (2009) göre yapılan araştırmalarda öğretmen kılavuz kitaplarının uygulamada önemli olduğu ve getireceği faydalar söz konusudur. Yazar ve Yanpar Yelken (2013) yaptıkları çalışmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin önemli bir bölümü öğretmen kılavuz kitaplarının yararlı olduğunu düşünmektedir. Seydi’ye (2014) göre ise öğretmen kılavuz kitapları pek çok konuda öğretmenlere kolaylıklar sağladığından vazgeçilmez bir araçtır. Nitekim Yurtbakan, Cerrah-Özsevgeç (2019) ilkökul sınıf öğretmenleriyle yaptıkları çalışmada öğretmenler, kendilerine rehberlik ettiği gerekçesiyle öğretmen kılavuz kitaplarını gerekli olarak görmektedir. Göçer ve Aktürk (2015) ilkökul ve ortaokul öğretmenleriyle yaptıkları çalışmada öğretmenlere yardımcı olması amacıyla hazırlanan öğretmen kılavuz kitaplarının birçok konuda faydalı olduğunu tespit etmiştir. Bu sonuçların yapılan bu çalışmayla önemli ölçüde örtüştüğü söylenebilir. Zira bu çalışmadaki katılımcıların önemli çoğunluğu 7. sınıf SBÖKK’nin önemli, faydalı olduğunu ve bu kitapların geliştirilerek tekrar öğretmenlerin kullanımına sunulması gerektiğini düşünmektedir.

Yapılan bu çalışmanın sonuçlarına göre katılımcılar önemli ölçüde öğretmen kılavuz kitaplarını olumlu görmekte ve katılımcılarda kılavuz kitapların geliştirilerek tekrar öğretmenlerin kullanımına sunulması gerektiği düşüncesi hâkimdir. Ancak Yaman ve Demir (2015) SBÖKK’nin kullanımına yönelik yaptığı çalışmada katılımcıların görüşlerine göre bu kitaplarda birtakım eksikliklerin var olduğunu tespit etmiştir. Bu eksiklikler: Öğretim programının içeriğinin ve kazanımların belirlenen ders sürelerinde yapılandırıcı yaklaşıma uygun işlenemeyeceği, başka bir ifadeyle öğretmen kılavuz kitabından yararlanılırsa ders süresinin yetmeyeceği düşüncesi hâkimdir. Bu tutum da öğretmenleri kılavuz kitaplardan uzaklaştırmış ve öğretmenlerin kılavuz kitapların yeterince rehber olamadığı kanaatine yol açmıştır (Yaman ve Demir, 2015). Göçer ve Aktürk (2015) ilkökul ve ortaokul öğretmenlerinin kılavuz kitaplara yönelik algılarını inceledikleri çalışmada katılımcıların önemli bir çoğunluğu öğretmen kılavuz kitaplarının öğretmenleri kısıtladığını, sınırladığını ve dar bir çerçeveye

hapsettiğini düşünmektedir. Karakuş (2010) ilkököl öğretmen kılavuz kitaplarının öğretmen görüşlerine göre değerlendirdiği çalışmada bu kitapların öğretmenlerin işini kolaylaştırdığı ancak yaratıcılıklarını kısıtladığı ve öğretmenleri hazırlığa sevk ettiğini tespit etmiştir. Yıldız ve Kılıç (2018) sosyal bilgiler öğretim programına yönelik öğretmen görüşlerini inceledikleri meta-sentez çalışmasında bu kitapların karmaşık olması ve kitaplardaki açıklamaların yeterince yapılmamasından ötürü kılavuz kitapların öğretmenlere yeterince yardımcı olmadığını belirlemiştir. Ayrıca Toraman'ın (2010) ilkököl sınıf öğretmenlerinin öğretmen kılavuz kitapları kullanmalarına ilişkin tutumlarını incelediği çalışmada ilkököl öğretmenleri kılavuz kitap kullanımına yönelik kararsız bir tutuma sahiptir. Bu açıklamalardan hareketle SBÖKK'de bazı eksikliklerin olması normal olarak değerlendirilebilir. Ancak bu eksikliklerin yapılacak bazı düzenlemelerle giderilebileceği söylenebilir. Fakat öğretmen kılavuz kitaplarında yapılacak değişiklikler ve düzenlemelerden öte öncelikle öğretmenlerin bu husustaki olumsuz algılarını ve görüşlerini değiştirmenin çok daha önemli olduğu ifade edilebilir.

Tekeli-Yıldızhan'a (2010) göre öğretmen kılavuz kitaplarının öğretmenlere öğretim aşamasında yol gösteren bir rehber durumunda olmasından dolayı bu kitapların önemi göz ardı edilmemelidir. Yılmaz'a (2014) göre; hazırlanacak SBÖKK'nin alan uzmanları ve uygulayıcılarla birlikte bir çalıştay ortamında değerlendirilmesi faydalı sonuçlar getirebilir. Ayrıca 4-5. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretmen kılavuz kitabının "etkinliklerin tasarlanması ve kullanılabilirliği" boyutunun öğretmenler tarafından kısmen yeterli bulunmasından dolayı bu kitapların yeniden gözden geçirilmesi gerekir (Tekeli-Yıldızhan, 2010). Bu sonucun yapılan bu çalışma sonuçlarıyla önemli ölçüde örtüştüğü ifade edilebilir. Nitekim bu çalışmada da katılımcıların 7. sınıf SBÖKK'de en az olumlu etkiye sahip olan boyutlardan biri de etkinliklerin gerçekleştirilmesi boyutudur.

Göçer (2011) yaptığı çalışmada Türkçe öğretmen kılavuz kitapları, sürecin her aşamasında etkinliklerin nasıl yapılacağına dair açık ve ayrıntılı yönlendirmeler içermektedir. Ancak bu kılavuz kitaplarda gerçekleştirilmesi beklenen etkinlikler, öğrencilerin bireysel farklılıklarını dikkate alacak biçimde hazırlanmamıştır. Kulantaş (2007) yaptığı çalışmada öğretmenler, 4-5. sınıf SBÖKK'de verilen etkinliklerin okulun şartlarına göre değiştirilebilecek niteliğe uygun olmadığını düşünmektedir. Karakuş'a (2017) göre 6. sınıf SBÖKK'deki etkinlikler çeşitli öğrenme yöntemlerine dayalı olmalı, karmaşık ve birbiriyle uyumlu beceriler veya süreçler bütünleştirilerek oluşturulmalı ve hazırlanacak etkinliklerde öğrencilerin bireysel veya grup olarak çalışabilecekleri yöntemlere yer verilmelidir. Kulantaş'a (2007) göre SBÖKK'nin tekrar gözden geçirilmesi, kitap inceleme komisyonlarına veli ve öğrenci temsilcilerinin de katılması ve hazırlanacak kitapların çevresel ve bireysel farklılıklara dikkat edilerek tekrar düzenlenmesi gerekir. Otuz ve Koç-Erdamar (2017) yaptıkları çalışmada öğretmenlerin çoğu SBÖKK'nin öğrenci merkezli öğrenme etkinliklerinin hazırlanması açısından yetersiz bulmuş ve öğretmen kılavuz kitaplarındaki etkinlikleri uygulamaya geçiremediklerini, bu kitapların yeni etkinlik üretmeyi desteklemediğini ve profesyonel bir biçimde hazırlanmadığını düşünmektedir. Bu sonuçların yapılan bu çalışmayla önemli ölçüde örtüştüğü ifade edilebilir. Çünkü bu çalışmada yer alan katılımcıların büyük çoğunluğuna göre SBÖKK'nin en az olumlu etkiye sahip boyutlarından biri de etkinliklerin gerçekleştirilmesinde yaşanan güçlüklerdir.

Göçer'e (2011) göre özellikle mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin öğretmen kılavuz kitaplarını birkaç yıl kullanmaları gerekir. Bu araştırma sonuçlarından elde edilen bulgular doğrultusunda 7. sınıf SBÖKK'nin daha çok olumlu yönlerinin olduğu ve bu kitapların kaldırılmasının özellikle mesleğe yeni başlayan sosyal bilgiler öğretmenleri açısından olumsuz olacağı söylenebilir. Bu doğrultuda 2018-2019 eğitim-öğretim yılında uygulamadan kaldırılan öğretmen kılavuz kitaplarının geliştirilerek tekrar öğretmenlerin kullanımına sunulmasının daha faydalı olacağı söylenebilir.

Bu çalışma kapsamında yer alan katılımcıların görüşleri cinsiyet değişkeni açısından olumlu yönde ve ortak bir faktörde birleşmiştir. Yani cinsiyet değişkeni 7. sınıf SBÖKK'ye ve kılavuz kitapların kaldırılmasına yönelik anlamlı bir etkiye sahip değildir. Alan yazında 7. sınıf SBÖKK'ye ve kılavuz kitapların kaldırılmasına yönelik cinsiyet değişkeniyle ilgili az sayıda çalışmaya (Tekeli-Yıldızhan, 2010; Toraman, 2010; Yılmaz, 2014) rastlanılmıştır. Bu çalışma sonuçlarına göre cinsiyet değişkeni SBÖKK'ye ve kılavuz kitapların kaldırılmasına yönelik önemli bir farklılık oluşturmamıştır.

Bu alışma; Diyarbakır ilinde görev yapan 30 sosyal bilgiler öğretmeniyle, 7. sınıf SBKK'yle ve araştırmacıların geliştirdiği Q metot formuyla sınırlıdır. Bu açıdan ileriki araştırmalarda farklı illerde ve branşlarda görev yapan daha fazla katılımcıya sahip örneklemlerin seçilmesi yararlı olabilir. Ayrıca çeşitli veri toplama araçlarının uygulanacağı çalışmaların yapılmasının da daha faydalı olabileceği ifade edilebilir. Çünkü alan yazında ğretmen kılavuz kitaplarının değerlendirilmesine yönelik yapılan çalışmaların (Ayvacı ve Er-Nas, 2009; Ayvacı ve şenel-oruhlu, 2011; Gcer, 2011; Karakuş, 2010; Otuz ve Koç-Erđamar, 2017; şahin, 2010; Yaman ve Demir, 2015) nemli bir kısmı az sayıda örnekleme sahiptir. Ayrıca bu çalışmalar çoğunlukla aynı branşa sahip katılımcıların yer aldığı ve tek veri toplama aracının uygulandığı araştırmalardan oluşmaktadır.

Bu çalışmadan elde edilen bulgulardan hareketle aşağda SBKK'ye ve bu kitapların kaldırılmasına ilişkin çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

- ✓ SBKK, katılımcılar tarafından önemli ve faydalı bir kaynak olarak görüldüğünden bu kitaplar geliştirilerek tekrar öğretmenlerin kullanımına sunulabilir.
- ✓ SBKK'nin en az olumlu etkiye sahip boyutlarından olan; derste etkinliklerin gerçekleştirilmesi, zaman yönetimi ve ders içeriği boyutlarına ilişkin düzenlemeler yapılabilir.
- ✓ Katılımcılar tarafından SBKK'nin mesleğe yeni başlayan öğretmenler için çok faydalı olacağı düşünüldüğünden bu kitaplar özellikle mesleğe yeni başlayan öğretmenlerin ilk yıllarında kullanımına sunulabilir.
- ✓ MEB'in ğretmen kılavuz kitaplarının faydalarını göz önünde bulundurarak bu kitapların tekrar uygulamaya konulup konulmamasına yönelik öğretmenlerin görüşlerini inceleyen çalışmalar yapılabilir.
- ✓ ğretmen kılavuz kitaplarının tekrar kullanımına ilişkin çok sayıda katılımcıya sahip örneklemlerin olduğu çalışmalar yapılabilir.
- ✓ Kılavuz kitapların kullanımına ilişkin farklı illerde ve branşlarda görev yapan öğretmenlere yönelik nicel, nitel veya karma araştırmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Adhe, K. R., Masitha, K. D. ve Widayati, S. (2020). The effectiveness of using the classroom guide book for early childhood education teachers. *Jurnal Indria (Jurnal Ilmiah Pendidikan Prasekolah dan Sekolah Awal)*, 5(1), 60-74.
- Akpınar, B. (2015). *Eğitimde program geliştirme*. Ankara: Data Yayınları.
- Aydın, M. (2016). Tarihsel empatiyle sosyal bilgiler öğretimi. R. Sever, M. Aydın ve E. Koçoğlu (Ed.), *Alternatif yaklaşımlarla sosyal bilgiler eğitimi içinde* (1. bs., s. 15-27). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Ayvacı, H. Ş. ve Er-Nas, S. (2009). Öğretmen kılavuz kitaplarının yapılandırmacı kurama göre öğretmen görüşlerine dayalı olarak değerlendirilmesi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 3(2), 212-225. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/39789> adresinden erişildi.
- Ayvacı, H. Ş. ve Şenel-Çoruhlu, T. (2011). İlköğretim 7. sınıf fen ve teknoloji öğretmen kılavuz kitabının öğretmen görüşlerine dayalı olarak değerlendirilmesi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 24-38. <https://dergipark.org.tr/en/pub/erziefd/issue/5998/79972> adresinden erişildi.
- Bamberg, M. ve Porcerelli, J. H. (2010). Q methodology. *The corsini encyclopedia of psychology* içinde. New York: John Wiley & Sons. doi:10.1002/9780470479216.corpsy0762
- Baran, H. İ. (2015). *8. Sınıflarda okutulan Türkçe dersi öğretmen kılavuz kitapları ve öğrenci çalışma kitaplarının yapılandırmacılığa uygunluğunun incelenmesi ve karşılaştırılması* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Brown, S. R. (1980). *Political subjectivity: Applications of Q methodology in political science*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Brown, S. R. (1993). A primer on Q methodology. *Operant Subjectivity*, 16(3/4), 91-138.
- Brown, S. R. (1996). Q methodology and qualitative research. *Qualitative Health Research*, 6(4), 561-567.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2010). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (5. bs.). Ankara: Pegem A Yayınevi.
- Ceyhan, E. ve Yiğit, B. (2003). *Konu alanı ders kitabı incelemesi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Creswell, J. W. ve Plano-Clark, V. L. (2017). *Designing and conducting mixed methods research* (3. bs.). London: SAGE Publications.
- Danielson, S. (2009). Q Method and surveys: Three ways to combine Q and R. *Field Methods*, 21(3), 219-237. doi:10.1177/1525822x09332082. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1525822X09332082> adresinden erişildi.
- Demir, F. ve Kul, M. (2011). *Modern bir araştırma yöntemi: Q metodu*. Ankara: Adalet Yayınları.
- Demirel, Ö. (2000). *Planlamadan uygulamaya öğretim sanatı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Demirel, Ö. (2013). *Eğitimde program geliştirme kuramdan uygulamaya* (20. bs.). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Genç, S. Z., Güner, F. ve Güner, A. S. (2014). İlk/ortaokul öğretmenlerinin öğretmen kılavuz kitaplarına yönelik görüşlerinin incelenmesi: Çanakkale ili örneği. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 79-109. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/786763> adresinden erişildi.
- Göçer, A. (2011). İlköğretim ikinci kademe Türkçe öğretmen kılavuz kitaplarının işlevselliğinin belirlenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(16), 154-164. http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/ali_gocer_kilavuz_kitaplari_islevsellik.pdf adresinden erişildi.
- Göçer, A. ve Aktürk, Y. (2015). İlk ve ortaokul öğretmenlerinin öğretmen kılavuz kitabına yönelik algıları: Metafor analizi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Enstitüsü*, 4, 186-199. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/407848> adresinden erişildi.

- Güneş, F. (2014). Sorgulama tekniği. F. Güneş (Ed.), *Öğretim ilke ve yöntemleri içinde* (1. bs., s. 375-377). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Karakuş, C. (2010). *İlköğretim 1. kademe öğretmen kılavuz kitaplarının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Karakuş, F. (2017). 6. Sınıf sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabının kazanım, etkinlik, beceri, değer ve değerlendirme açısından incelenmesi. *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 7(13), 637-666. <http://www.ijocis.com/index.php/ijocis/article/view/142/107> adresinden erişildi.
- Karasu, M. ve Peker, M. (2019). Q yöntemi: Tarihi, kuramı ve uygulaması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 22(43), 28-39. <https://www.psikolog.org.tr/tr/yayinlar/dergiler/1031828/tpy1301996120181122m000003.pdf> adresinden erişildi.
- Kaymakçı, S. (2009). Yeni sosyal bilgiler programı neler getirdi?. *Gazi Eğitim Dergisi*, 29(5), 1530-1545. <https://docplayer.biz.tr/30626524-Yeni-sosyal-bilgiler-programi-neler-getirdi.html> adresinden erişildi.
- Köseoğlu, F., Atasoy, B., Kavak, N., Akkuş, H., Budak, E., Tümay, H., Kadayıfçı, H. ve Taşdelen, U. (2003). *Yapılandırmacı öğrenme ortamı için bir fen ders kitabı nasıl olmalı?*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kulantaş, N. (2007). *4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler dersinde kullanılan öğrenci ders ve çalışma kitapları ile öğretmen kılavuz kitaplarının, öğretmen, öğrenci ve veli görüşlerine göre değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Lee, B. S. (2017). The fundamentals of Q methodology. *Journal of Research Methodology*, 2(2), 57-95. doi:10.21487/jrm.2017.11.2.2.57
- McKeown, B. ve Thomas, D. (1988). *Quantitative applications in the social sciences. No. 66. Q methodology*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2012). Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği. <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1605.pdf> adresinden erişildi.
- Moser, D. J. ve Baulcomb, C. (2020). Social perspectives on climate change adaptation, sustainable development, and artificial snow production: A Swiss case study using Q methodology. *Environmental Science and Policy*, 104, 98-106. doi:10.1016/j.envsci.2019.10.001
- Otuz, B. ve Koç-Erdamar, G. (2017). Sosyal bilgiler kılavuz kitaplarının yapılandırmacı yaklaşım doğrultusunda değişen öğretmen rolleri bağlamında değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 134-154. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1487161> adresinden erişildi.
- Özden, Y. (2005). *Eğitimde yeni değerler: Eğitimde dönüşüm*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Schick, K., Gartmeier, M. ve Berberat, P. O. (2021). Senior medical student attitudes towards patient communication and their development across the clinical elective year – A Q methodology study. *Frontline Learning Research*, 9(1), 1-29. doi:10.14786/flr.v9i1.583
- Sert, F. (2012). *İlköğretim 7. sınıf Türkçe dersi öğretmen kılavuz kitabının yapılandırmacı öğrenme anlayışına göre incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Seydi, A. R. (2014). Handling of values education in primary education 5th, 6th, 7th class social studies teacher guidebook. *SDU International Journal of Educational Studies*, 1(2), 63-79. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/195328> adresinden erişildi.
- Stone, T. E. (2015). Q Methodology: An introduction. *Pacific Rim International Journal of Nursing Research*, 19(3), 183-186.
- Süğümlü, Ü., Mutlu, H. H. ve Çinpolat, E. (2019). Ortaokul Türkçe dersi öğretmen kılavuz kitaplarının kullanılması ve kullanılmamasına ilişkin bir durum çalışması. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(4), 1667-1681.

- Şahin, A. (2010). İlköğretim ikinci ve üçüncü sınıf Türkçe ders kitabı, öğrenci çalışma kitabı ve öğretmen kılavuz kitabının öğretmen görüşlerine dayalı olarak değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 40(185), 48-65. <https://dergipark.org.tr/en/pub/milliegitim/issue/36199/407089> adresinden erişildi.
- Şimşek-Özkan, Z. (2011). *İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi ders kitabı ve öğretmen kılavuz kitabının yapılandırmacı anlayışa uygunluğunun incelenmesi (6. sınıf örneği)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Tekeli-Yıldızhan, N. (2010). *İlköğretim 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretmen kılavuz kitabının öğretmen görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Temiz, N. (2007, Nisan). *İlköğretim matematik dersi yeni öğretim programına uygun hazırlanmış 5. sınıf ders kitap setinin işlevleri* [Öz]. VI. Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu, Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eskişehir.
- Toraman, F. (2010). *İlköğretim 1.kademede görev yapan sınıf öğretmenlerinin kılavuz kitabı kullanmaya yönelik tutumları (Kırıkkale ili örneği)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Turan, İ. ve Karabacak, N. (2008). Sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitaplarının uygulamadaki yansımaları. *Milli Eğitim Dergisi*, 177, 138-152.
- Van Exel, J. ve De Graaf, G. (2005). Q methodology: A sneak preview. https://www.researchgate.net/publication/228574836_Q_Methodology_A_Sneak_Preview adresinden erişildi.
- Watts, S. ve Stenner, P. (2005). Doing Q methodology: Theory, method and interpretation. *Qualitative Research in Psychology*, 2(1), 67-91. doi:10.1191/1478088705qp022oa
- Watts, S. ve Stenner, P. (2012). *Doing Q methodological research: Theory, method ve interpretation*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Yaman, T. ve Demir, S. B. (2015). Sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitaplarının kullanımına yönelik bir değerlendirme. *Alan Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 23-32. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/19127> adresinden erişildi.
- Yazar, T. ve Yanpar-Yelken, T. (2013). İlköğretim sosyal bilgiler programında değerler eğitiminin mevcut durumunun öğretmen görüşlerine göre belirlenmesi. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(10), 44-58. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/90066> adresinden erişildi.
- Yeşilyurt, E. (2011). Yapılandırmacı öğrenme temelli bir öğretim programının oluşturulmasına ilişkin öğretmen adaylarının görüşlerinin değerlendirilmesi. *Turkish Studies*, 6(4), 865-885.
- Yıldırım, E. (2011). *İlköğretim altıncı sınıf matematik dersi öğretmen kılavuz kitabına ilişkin öğretmen görüşleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Yıldırım, İ. (2017). Students' perceptions about gamification of Education: A Q method analysis. *Education and Science*, 42(191), 235-246.
- Yıldırım, Ş. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (7. bs). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, V. A. ve Kılıç, D. (2018). Sosyal bilgiler dersi öğretim programlarına ilişkin öğretmen görüşleri: Bir meta-sentez çalışması [Özel sayı]. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 2115-2127.
- Yılmaz, S. (2014). *6. Sınıf sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitaplarının kullanım durumlarının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi (Ordu ili örneği)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Giresun Üniversitesi, Giresun.
- Yurtbakan, E. ve Cerrah-Özsevgeç, L. (2019). Kılavuz kitapların gerekliliği hakkında sınıf öğretmenlerinin görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 48(222), 127-147. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/725963> adresinden erişildi.